

86579/19

О.СТЕШЕНКО

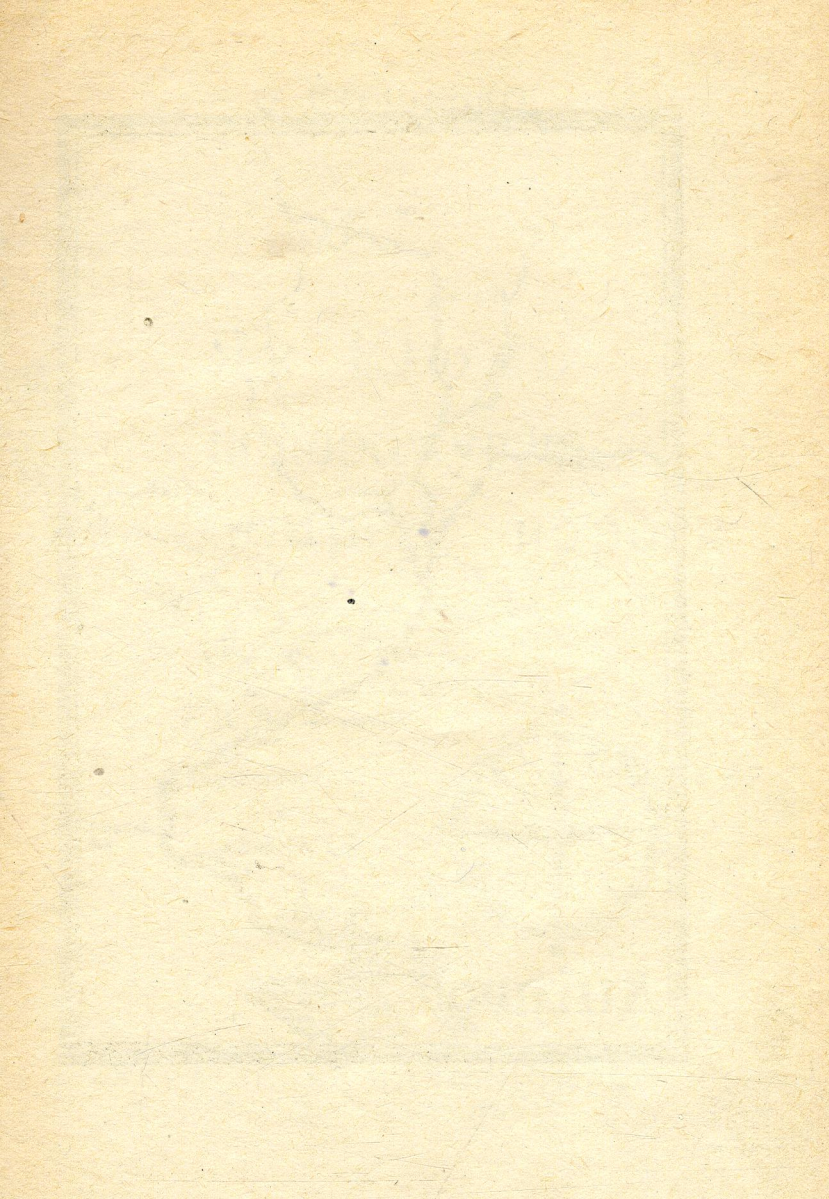
ЯК
ЮРКО
ПОДОРОЖУВАВ
НА
ДНІПРОВІ
ПОРОГИ

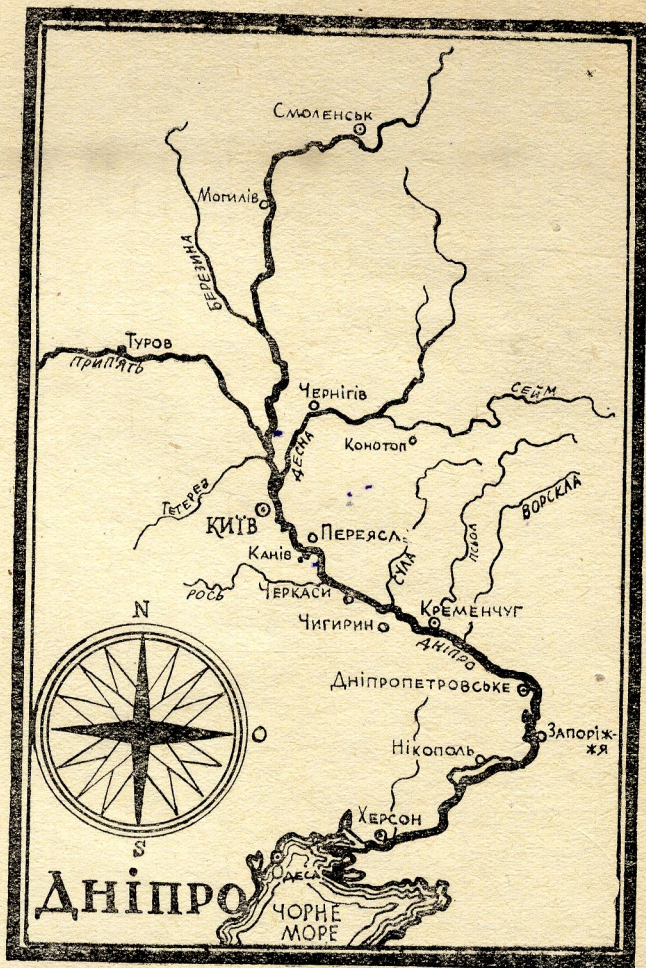

86570/19

06
10

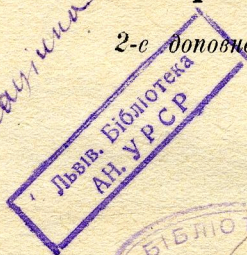
О. СТЕШЕНКО

8010

Як Юрко
подорожував
на Дніпрові пороги

2-е доповнене видання

Однотомник

8010

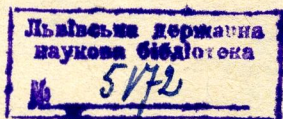
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
КРАКІВ 1942 ЛЬВІВ

119/2)6-8u52

БІБЛІОТЕКА „ДОРОГА“ Ч. 19.

Редактор
С. ГОРДИНСЬКИЙ.

Рисунки різних авторів.

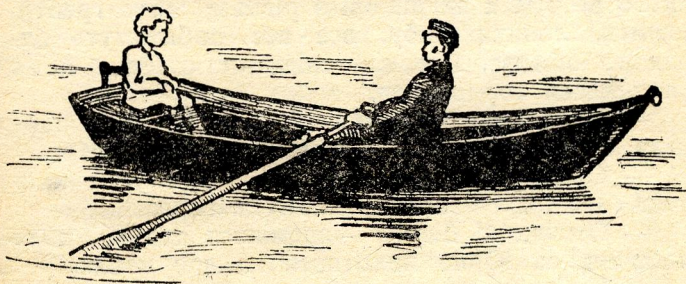
Ой, Дніпре мій, Дніпре,
Широкий та дужий.

Т. Шевченко.

І. ВІД'ІЗД

— Перевір ще раз. Чи не забули чого?

— Та вже двічі обзираю. Кошик з харчами, мішок з одежею, таган, чавун, брезент... та все, все. Рушаймо швидше.

— Гаразд. Бери весло й відпихайся.

Був погожий літній ранок. Сонце щойно виплило з-за обрію й освітило своїм золотисторожевим сяйвом поле, густий ліс і берег річки. Один промінь упав на воду й заблищав на ній золотою стрічкою. Повіяв легенький вітрець і за-

шепотів лагідно очерет прибережний. Високо в небі, наче завмер, веселим співом вітаючи сонце, жайворонок.

На березі серед очерету поралось двоє людей. Один старший, кремезний чоловік, років на 30, сидів у човні, другий, хлопець, років на 14, стояв на кормі і з усієї сили відпихав веслом човна. Його великі блакитні очі мружились, а волосся, що спадало кучерями на чоло, розвівалося на вітрі і блищало проти сонця справжнім золотом.

Юрко — так звали хлопця — був надзвичайно щасливий. Поперше, він добре скінчив школу, де викладав його батько. Подруге, він їде з дядьком, інженером, у далеку подорож — аж на пороги. Найбільше тішило Юрка те, що він почував себе нині цілком дорослою людиною. Адже ж їде він з дядьком не як якийсь там пасажир, якого везуть, а як рівний з рівним, себто гребти, варити, ловити рибу, все-все робитимуть однаково обидва. Від цієї свідомости серце йому сповнялося гордощами.

— Наддай, наддай дужче! Десь Юрку, в тебе сили не вистачає? — жартував дядько Петро.

— Овва? Раз, два, три... — диригував хлопець, але „три” застрягло йому в горлі.

— Оттуди к' бісу? — засміявся дядько, коли побачив, як Юрко покотився на дно човна.

— І нічого не сталося, — відповів той весело. — Адже ж човен уже рушив.

Юрко вигідно сів на кормі, взяв стерно в руки і направив човен на середину ріки.

Тим часом дядько Петро почав ритмічно загрібати воду веслами. Човен легко поплив за водою.

— Отже, хлопче-молодче, рівно в п'ятій го-

дині ранку 8 червня ми почали свою подорож. Занотуй собі це.

Юрко весело хитнув головою і пильно подивився вперед. Вода на сонці переливалася блискучим золотом. Час-від-часу вистрибне риба з води і заблищить срібною лускою на сонці. Повітря було легке й запашне. З берегів несло приємним гостро-солодким запахом прив'ялої трави. Саме почалася косовиця.

Юрко аж рота розтулив назустріч вітру і вдихав повними грудьми свіже повітря.

— Ах, як гарно! Як весело! — з захватом вигукував хлопець. — Дивіться, дивіться, просто на нас летять качки.

Справді, над їх головами пролетіла низка качок, важко тріпаючи крилами.

— А ти не лови гав та держи рівно човна, бо важко гребти.

Вже сонечко підбилось досить високо, коли дядько Петро поклав весла впоперек човна, зняв бриля й обтер хусткою спітніле обличчя.

— Тепер керуй добре човном, а я трохи покурю! — і дядько Петро витяг з кишені люльку.

— Чи швидко доберемося ми до Дніпра? — спитав Юрко.

— Відпочивати будемо вже на Дніпрі. Від нашого села до Дніпра шість кілометрів. Ми з тобою їх проскочимо за п'ять годин. Я певен того.

— А я гадаю, що й швидше. Ось пустіть мене на весла, побачите, як ми швидко попливемо, — хвалився хлопець.

— Що ж, — погодився дядько Петро, — твоя черга: йди на весла.

Юрко почав гребти дуже ретельно. Його тулуб згинався аж надвоє, а весла далеко ся-

гали назад. З кожним виворотом рук човен швидко посувався наперед.

— Бережи сили, Юрку! Довго так не погребеш.

— Дурниця! Погребу, а далі кину, човен деякий час ітиме сам, я й відпочну. Дуже вже хочеться швидше до Дніпра добратися.

— Не поспішайся так. Дніпром їхатимемо довго, ще й набридне.

— Хіба від Прип'яті до порогів так уже далеко? — цікавився Юрко.

— А ти думав близько? — відповів дядько Петро і витяг з кишені книжку. — П'ятсот дев'яносто кілометрів, — додав він.

Проте, справді, Юрко швидко втомився, так що за пів години дядько Петро знову помінявся з ним місцями.

Дедалі краєвиди побережні трохи відмінилися. З обох боків береги густо поросли зеленим очеретом. За очеретами подекуди виблискували затоки, невеличкі плеса, а іноді й величенькі саги. Тихі затоки поросли лататтям, між яким жовтіли й білили лілеї. Куди оком не кинь, скрізь вода поміж ярою рослинністю. На купинах болот поважно стояли на одній нозі чаплі та лелеки і вичікували на необачну жабу, або якусь іншу болотяну поживу. Ось одна лелека швидко нахилилась, схопила велику жабу впоперек; хвилина, й вона вже високо полетіла туди, вперед, де на обрії темною смугою зеленіють ліси.

Раптом почувся довгий протяжний гудок. Хлопець повернув голову. Згори вниз ішов пароплав. Чорний дим валував із комина і засновував обрії неба. Пароплав був ще далеко. Було видно покищо лише комин. Юрко приставив рубя руку до очей і став удивлятися. Швидко він

побачив увесь пароплав. Пароплав був темний, невеликий і сунув дуже поволі.

„І чого він так лізе, мов неживий”, — думав з досадою Юрко.

Що ближче підходив пароплав, то виразніше було видно, що цей пароплав ані трохи не подібний до „пасажира”. За пароплавом тяглося кілька берлин¹. Тепер видно було, що від нього простяглася товстюща кодола² („певно залізна” — подумав хлопець) до першої берлини. На берлині, на кормі й на носі, стирчали балки, через які було пропущено кодолу. Таким чином, проходила вона й на других берлинах.

— Одна, друга, третя, четверта, п’ята! — рахував Юрко. — Ого, скільки нанизав! Цікаво знати, що везе цей буксир³. — Хлопець повернувся в бік дядька. Дядько дивився на буксирного пароплава.

— Дядьку, як ви гадаєте: чим навантажено ці берлини?

— А ти сам гарненько вдивися, — відповів дядько, — то й побачиш, що всі берлини навантажено дошками.

— А й справді, як я цього не помітив.

— Дрова, дошки, колоди, взагалі, як кажуть, „ліс” перевозять Дніпром з наддніпрянської півночі; там багато є лісів. Залізницею перевозити такий важкий вантаж значно дорожче, як водою. Залізницею перевозять лише там, де сплавних річок нема. Тому з ранньої весни з півночі Дніпром безперестанку перевозять ліс у всі над-

¹ Барка, великий човен з плоским дном.

² Груба линва.

³ Линва, якою тягне галівник судна, що самі не можуть плисти, бо не мають вітрил ані моторів.

дніпрянські місця. Перевозять його або так, як от ти бачиш, або просто колоди плотами¹ сплавають. Особливо багато сплавають лісу з нашої Прип'яті. І кругом нас багато лісу, а на Поліссі його ще більше.

— А чи далеко можна проїхати вгору по Прип'яті?

— Аж до Балтійського моря, — відповів дядько Петро.

— До Балтійського моря? — здивувався Юрко. — Яким чином?

— На заході наша Прип'ять своїм сточищем підходить близько до рік Висли та Західного Бугу. От там поробили канали й поєднали ці ріки. Тепер можна проїхати водою з Чорного моря аж до Балтійського.

— А гляньте, дядьку, — озвався Юрко, — чи не Дніпро то видко?

Дядько оглянувся і підтвердив Юркову думку. Прип'ять у цьому місці широко розлилася; навкруги були великі простори болот. Коли човен наближався до Дніпра, Юрко виразно побачив, що вода в ньому іншого кольору, ніж у Прип'яті. Тут була наче світліша, а в Дніпрі темніша. Але це так тільки видавалося. На Прип'яті вітер гнав хвилю впоперек ріки до правого берега, а на Дніпрі північний вітерець здіймав уздовж Дніпра чималі хвилі, на деяких білили гребінці.

— Ну, хлопче, сідай на моє місце та наляж добре на весла, щоб нас не знесло. Треба передатися на лівий берег. Там повільна течія.

Мить, і човен наших подорожніх підхопила бистриня. Юрко гріб що було духу. Йому допо-

¹ Дарабами.

магав дядько. Швидко їм удалося вибратись на спокійну течію попід лівим берегом.

Сонце вже червоно сідало за правим берегом Дніпра, коли наші подорожні від'їхали далеко від Прип'яті. Ось вони побачили попереду кілька водяних млинів, один з них ще працював. Широке колесо поволі поверталося, вода з лотоків розбивалася на дрібні бризки, що горіли рубінами в останнім промені сонця.

— Ось тут біля млинів і заночуємо.

**

На небі почали вирізуватися то тут, то там блискучі зірки. Дядько Петро й Юрко сиділи на березі біля багаття, на якому мірошник варив юшку. З чавунчика йшов смачний запах.

— Так, кажете, дядьку, село недалечко? Можна й заночувати? Ні, в село ми не підемо, а от як дозволите нам тут біля вас примоститися, скажемо спасибі.

— А чому ні? Однак і я ночуватиму, то приємніше буде.

— Вживаєте? — і дядько Петро простягнув мірошникові тютюн.

— Дякую! А куди їдете?

— Аж на пороги, — спохопився Юрко.

— Та чи вистачить сили? — похитав головою мірошник і сплюнув на бік.

— Щоб у нас та не вистачило! — і дядько Петро люб'язно вдарив Юрка по плечу. — Та з таким хлопцем - молодцем і за море - океан можна.

— Та можна, що й казати.

— Дивіться, дивіться, а он і справжній па-роплав їде! — гукнув Юрко і побіг до води.

Справді, Дніпром проти води йшов паса-

жирський пароплав. Уже темна ніч обгорнула землю. На пароплаві всі вікна горіли вогнями, а з димаря розсипалися вогняною китицею червоні іскри.

— Який це пароплав і куди він іде? — спитав Юрко мірошника.

— Здається „Київ”... Так, так воно і є, що „Київ” іде.

— Певно, на Могилів-Оршу, — додав дядько Петро.

— Аж до самого початку Дніпра?

— Ай-ай, яке нерозумне питання, Юрку, — захитав головою дядько Петро. — Хіба ти забув, що Дніпро бере свій початок у Смоленській губернії (в Росії), з болота, недалеко сіл Кльово та Аксуніно? Якийсь час він тече маленькою річкою, що її убрід і курка перейде. Спочатку аж 180 кілометрів Дніпро зовсім не судноплавний і тільки, починаючи з 180 кілометрів, з міста Дорогобужа вже можуть невеликі пароплави їздити ним.

— Виходить, що Дніпро бере свій початок не на Україні?

— Звичайно, ні. Дніпро зрошує Україну тільки починаючи з правого берега притоки Березини, що впадає до нього, як і наша Прип'ять, з правого боку, — і аж до Чорного моря.

Тихо. Вітер ушух. Вода спокійно тече в річці. В ній відбиваються і мерехтять зорі і вузький серпок місяця, що вирізується на заході невисоко понад обрієм. Юрко ще не спить. Він лежить на спині і пильно вдивляється в темне провалля неба. Якраз над його головою стоїть сузір'я Воза. Недалеко через усе небо простягся срібний шлях, що „Чумацьким шляхом” зветься. Поволі чотири великі зірки сузір'я Воза дедалі

більшають. Це вже не зірки, це — срібні блискучі колеса справжнього прозорого воза. Ось уже цей віз котиться широким блискучим „Чумацьким шляхом”.

— Місяць стоїть — моряк лежить. Місяць лежить — моряк стоїть, — доноситься Юркові відкілясь здалеку.

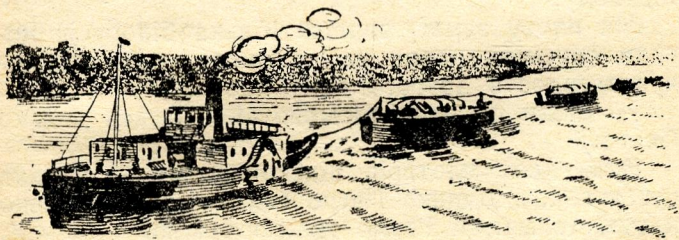
— Видко, чи не буде на завтра непогоди, — провадить далі дядько Петро.

Але останніх слів Юрко не чує: він солодко спить.

II. ПЛОТИ

— Дяржи на бабайку! Дяржи! — гукали плотарі-білоруси і бігали по плоту.

Два великих плоти збились до купи і тепер люди силкувалися роз'їхатись. Саме в цьому місці була бистриня, тому важко було скерувати плоти.

— Юрку, Юрку, куди ж ти повертаєш? — стурбовано гукав і дядько Петро. — Ліворуч забирай, ліворуч, а то й ми ще вплутаємося в цю історію.

Юрко що є духу повернув човна. Але тут трапилася несподіванка. Хвиля підхопила човен

і вдарила ним об велике стерно, що його білоруси бабайкою звать. Весло раптом вислизнуло з рук Юркових і зникло під водою.

— Ай, ай, ай, що ж тепер буде? — захвилювався Юрко.

А на плотах теж хвилювалися. Човен наших подорожніх перешкоджав плотарям повернути їхнє стерно.

— Куди ж ти, незграбо, направив! — сердився один з плотарів. — Держи у другий бік.

Юрко почав руками відпихатися від плота, якось незручно перехилився і впав у воду. Бистриня підхопила хлопця і він зник під водою. Це все трапилось так несподівано й раптово, що ніхто не встиг і оглянутись.

На хвилину всі завмерли. Але ось дядько Петро очувався. Треба було рятувати хлопця.

— Держіть човна! — гукнув він плотарям і кинув ланцюг з корми.

Дядько Петро здер із себе одєжу й пірнув під воду.

На плоту заметушилися. Кілька білорусів почали спускати човна на допомогу, коли це почувся голос з другого боку плота:

— Сюди до мене! Поможіть! — гукав дядько Петро.

Враз двоє плотарів підскочили туди, відкіля чувся голос. Дядько Петро важко плив недалеко плота, тримаючи Юрка однією рукою.

— Ло-ви! — закричали хлопці з плота й кинули мотуз просто на дядька Петра. Мотуз упав близько. Дядько Петро зібрав останні сили і вхопився за нього.

Хлопці з плота поволі підтягли дядька Петра з Юрком до себе.

Коли їх витягали, Юрко був непритомний.

Його віднесли до куреня на пліт й почали розтирати, а дядько Петро взяв за руки й став їх ритмічно відхиляти то в один, то в другий бік. Він хотів цими рухами викликати штучне дихання. Дуже хвилючись, стежили всі присутні за його рухами. Ось дядько Петро нахилився до хлопця, приклав вухо до його грудей і радісно прошепотів: „Дихає”.

— Ну, хлопче-молодче, завдав ти нам мороки. Ач, який хвацький вдався, — весело жартував дядько Петро, коли Юрко кінець-кінцем зовсім отямився.

— Та я б і сам вплив, якби не вдарився головою об стерно.

— От, дякуй людям, що допомогли.

Тим часом старий дід підніс хлопцеві кухоль чаю.

— На, пий, та будь здоров! — усміхнувся дід лагідною посмішкою.

— Підвезіть нас, люди добрі, до якогось села, — звернувся дядько Петро до хлопців-плотарів, — а то без стерна важко їхати. Я з вами розчислюся.

— Можна! — погодився дід. — І платити не треба! — відхилив він дядькову Петрову руку, коли той витяг гаманець з кишені. — Таке нещастя трапилося, а тут ще гроші витрачати.

Плоти вже розійшлися і тихо пливли за водою. В цих місцях краєвиди були одноманітні, обидва береги Дніпрові поросли густим шелюгом та чагарником. Лівий — нижчий — виблискував білим піском, на ньому зустрічалися частенько невеликі саги¹, або тихі затоки. Правий — вищий — теж поріс кущами та лозою.

¹ Сага — річний залив.

Але тут іноді до самої води підходили гайки й переліски.

Була обідня пора. Всі сиділи біля куреня на плоту й обідали. Запросили й дядька Петра з Юрком.

— Відкіля дерево женете? — запитав дядько Петро.

— З-під Орші, — відповів один парубок. — Ми й родом звідтіля, ось дід Махій, той з-під Дорогобужу.

— Куди ж ви їдете? — поцікавився й Юрко.

— До Кременчука.

— От тобі, Юрку, приклад найдешевшого перевозу вантажу. Вантаж у цьому випадкові сам себе везе. От бачиш, як збудовано цього плота: просто нав'язані колоди прямокутником. Щоб пліт добре посувався наперед, прямокутник му- сить бути довгий.

— Он дивіться, — перебив Юрко дядька, — знову доганяє нас пліт. Тільки він не порожній, на ньому щось везуть.

Справді Дніпром посувався пліт, на якому лежало чимало вантажу.

— Це обіддя для колес, — показував дід рукою, — а он у тих діжках смола. Цей пліт, певно, з Полісся. Там багато смоли женуть.

Юрко з цікавістю озирався на всі боки. Над водою літали великі чорні ластівки так низько, що торкалися крилами води. Юрко помітив, що ластівки вилітали з берега. Він повернув голову й побачив, що вся круча на правому березі пов- на була ямок. З тих ямок і вилітали птахи. Це були водяні птиці, що шурами звуться. Вони не в'ють гнізда, а вижолоблюють їх просто в землі.

— Ану, хлопці, готуйсь до бурі. Привертай плота до берега та кидай котву! — гукнув дід.

— Яка там буря! — заперечив Юрко. — Дивіться, як тихо, як пече сонце. А птахи як низенько літають над водою.

— От тому, що пече, і буде буря. Он бачиш, птиця розумніша від тебе, вона знає, що буде буря, тому і літає так низько. Ти мене, малий, не вчи! — аж розсердився дід. — Дід давно живе

на світі, дід усе знає. Подивись он туди, — і дід показав рукою на захід, — бачиш он ту хмару? От з неї й буде біда.

Хлопці швидко взялись до праці: одні тягли котву, другі сідали на човна, треті ставали біля стерна. Поволі пліт посувався до берега. Троє плотарів від'їхали на човні вище від плоту і закинули в воду котву, ось вони вже на плоту прив'язують мотуз від котви.

А тим часом хмара справді більшала й більшала. Не минуло й чверть години, як півнеба вкрилося зловісною чорною хмарию. Вона наче була підбита жовтою габою, що валувала, немов дим з комина. Глухий гуркіт зростає помалу і тепер уже гримів без перестанку. Здавалося, ніби стріляє важка гармата і перед кожним її вибухом хмару перерізають блискучі фіялкові стріли.

Раптом шарпнув скажений вітер. Дніпром побігли темні хвилі і пліт загойдався.

— Бриль! Мій бриль! — закричав у розпуці Юрко.

Він стояв на плоту, коли налетів скажений буревій, і зірвав з нього бриля і просто в воду.

— Попрощайся, Юрку, з своїм брилем, купимо новий, — потішав його дядько Петро. — Ходім краще, дістанемо з нашого човна брезент, бо вже дощ накрапає.

Коли дядько Петро з Юрасем примостилися біля куреня і накрилися брезентом, почалася справжня злива.

Ось загриміло над самою головою. Чорну хмару осяяла сліпуча блискавка і вогненною стрілою впала просто в воду. Вода закипіла і закрутилася виром у тому місці. Здавалося, що небо розколося на дві половини, а з нього, мов із

величезного відра, плавом попливла вода на землю. Пліт гойдався страшенно. Кожну хвилину можна було чекати, що він зірветься з котви.

Юрко щільно притулився до дядька. Вода буйно збігала з брезенту, кругом ніг розлилися справжні річки.

— Ну й буря! Давно такої не було! — казав дід, розвішуючи мокру одежу, коли хмара поминула. — От якби така буря трапилась у краях, скажімо, десь під Оршею, розбило б пліт на шматки, розбило б! — і дід задоволено подивився на цілий пліт.

— Чому б розбило, об що? — зацікавився Юрко.

— Та, хлопче, у нас там чимало загат. Каміння, скажімо, — пояснював дід Юркові, — розкидане в річці.

— Хіба й на півночі Дніпра є пороги й каміння? — здивовано звернувся Юрко до дядька.

— На північному Дніпрі чимало загат, навіть щось подібне й до порогів є. Аж за Могилевим остання запора. Це каміння дуже-дуже давнього походження, — розповідав дядько Петро. — Це — валуни, що залишилися від льодовика. Льодовик колись, багато тисяч років тому, покривав усю Україну. Він посувався дуже поволі на південь і тяг за собою каміння, що зустрічалося йому на дорозі. Льодовик накінці розтанув, а каміння залишилося. Це каміння гладеньке, здебільша кругле — зразу видно, що його крига та вода обточили.

Дощ уже пройшов. Сонце весело відбивалося різними кольорами в краплинах води. На чорному тлі хмари яскраво світилася веселка, що перерізувала півнеба і ховалася за обрієм. Дніпро втихомирився і пліт знову посунув поволі вниз.

III. МЕЖИГІР'Я

— Тут зовсім сухо, — дивувався Юрко, —
наче й не було дощу! Дивно!

— Нічого дивного нема. Хмара пройшла повз!
— казав дядько Петро, витягаючи човна на берег.

Вони щойно покинули пліт. Дід казав, що
відціля недалеко село, де вони зможуть купити
собі весло.

Прив'язали човна до похилої верби, пороздя-
галися і гайда у воду.

— Ану, навипередки!

Юрко поплив щодуху вперед. На сонці по-
блискувала його рожева спина, що ритмічно по-
верталася то вправо, то вліво.

Дядько Петро давно вже виліз на берег і по-
рався біля кошика, а Юркові все шкода було
розпрощатися з теплою водою, що так приємно
обгортала його тіло.

— Гей, хлопче-молодче! Йди-но кухарювати!

— Зараз — за хвилину! — сміявся Юрко і вже
бігав берегом, шукаючи сухого ломаччя. Ще
кілька хвилин і хмиз весело загорівся. Юрко по-
ставив на таган чайник, а сам сів біля дядька
трапезувати.

Скінчили. Дядько Петро встав, розправив
груди, потягся і подивився на сонце.

— От тепер я піду на село пошукати весла,
а ти повартуй наші речі.

Юрко витяг з кошика мапу Дніпра.

„Ось річка Тетерев, — відшукав її Юрко на
мапі. — Ану, скільки нам залишилося верстов до
Ірпеня!” Юрко встав, зірвав стеблинку, приклав
її до розміру на мапі. — „Десь коло 32 кіломе-
трів”. Він з задоволенням відмітив на мапі місце
їхнього відпочинку. Це вже була третя помітка.

Недалеко від них рибалки тягли невід під берег. Ось сітка заблищала перлами на сонці. На дні невода, між баговінням та ряскою, тріпалося безліч риби. Рибалки жваво вибирали і відразу сортували рибу, розкладаючи її на окремі купки. Тут було багато дрібної риби: плотвичка, йоршики, перки, окунці й інші. Були й більші: щупаки, лящі, судаки, в'язи, верезуб тощо. Особливо гарно виблискувала блакитно-срібною лускою рідка риба — марена.

— Ані одного коропа не піймали, — зауважив Юрко.

— А хіба ж коропи водяться на бистрині? — зауважив один з рибалок. — Ось як будемо надити рибу в озерах, або десь у тихій затоці, то там упіймаємо й коропа, й карася, та ще й линів на додачу.

— А йди но сюди, Юрку, — гукнув дядько Петро. — Дивись, яке гарне стерно купив я тобі в Сухолуччі. Збираймося швидше в дорогу, треба засвітла доїхати до Ірпеня, — казав дядько Петро, коли Юрко підійшов до нього.

— Доїдемо, доїдемо, — запевняв хлопець, складаючи речі в човен. — Адже відціля до Ірпеня залишилося якихось 32 кілометри. Годин на 8 будемо там.

— А ти відкіля знаєш, скільки залишилося? — здивувався дядько Петро. — Угадав, угадав, молодець, бо й сухолуччани казали, що до Ірпеня буде верстов 30 з гаком.

— Молодець, та не зовсім, — сміявся Юрко. — Я це по мапі вирахував.

— Та й то гаразд.

— Дядьку Петре, а навіщо стоїть цей стовп?

Юрко показав на білий високий стовп, що стояв на високому місці берега. На стовпі було

кілька поперечин, на яких висіли чорні кружала.

— Це річні маяки. Ото знаки показують кораблям, яка глибінь Дніпра в цьому місці. Вночі на них вішають ліхтарі.

— Та я бачив, ліхтарі горіли вночі й просто на воді.

— На воді запалюють іноді ліхтарі на „буйках”. Буйки, або бакени плавучі, встановлюють на річках там, де мілина. Це остоорога кораблям: щоб не сіли на мілину. А деяку мілину й просто хмизом обтикають.

— Ці всі ознаки допомагають пароплавові знайти фарватер¹.

— Атож! — відповів дядько Петро.

Другого дня вранці подорожні під'їздили вже до Межигір'я. Поминувши річку Ірпінь, правий берег Дніпровий різко відмінився. На ньому з'явилися височенькі горби, що обступали Межигір'я з усіх боків.

На високій горі, з-між густих садків, білими плямами вирізувалися стародавні будівлі колишнього запорізького монастиря. Ясно-зелені бані його блищали на сонці.

— Тут уже високі гори, — сказав Юрко. —

— Хіба це гори, це тільки горби, відповів дядько Петро. — Найвищий з них 243 метри заввишки. Такі гори біля Канева, а ці чи й матимуть 200 метрів. Це наддніпрянський кряж; він тягнеться відцїля аж за Черкаси. Тут є великі поклади глини і крейди.

Здалеку високо в небі стирчали димарі. Дядько Петро показав на них Юркові.

— Межигірська глина дуже гарна; з неї виробляють найдорощчу цеглу. Межигірська цегла

¹ Найглибше місце в річці. Корито річне.

йде на кладку грубок та печей. З давніх-давен з цієї глини ганчарі виробляють різний посуд. Більш як сто років тому, а саме в 1798 р., біля монастиря збудовано фабрику, що виробляла з цієї глини справжню порцеляну. Посуд із неї виходить тонкий і білий. Межигірська фабрика на свій час була дуже відома. Її вироби були найкращі на Україні. Тепер ти їх можеш побачити лише в музеях. З роками ця фабрика зникла, а тепер там влаштовано керамічний технікум. Ми загостимо до нього. Завертай трохи праворуч. Тут з південного боку мусить бути печера. Я її добре знаю.

Човен поволі посувався рівнобічно з берегом.

Коло межигірської пристані була метушня. Відходив пароплав на Київ. Багато прогульківців поспішало сісти на нього. Прогудів перший гудок. Раптом зчинився гвалт. Якась жінка репетувала не своїм голосом. Юрко похапцем скочив з човна і побіг до юрби: йому кортіло дізнатися, в чім річ. Цікавий дуже був хлопець.

— Ось щойно вирвав з рук мою торбинку, — мало не плакала товста жінка. — Це малий безпритульник. Шукайте, шукайте, він тут.

— Та то, може, ви загубили? — сказав хтось.

— Ні, ні, і я бачила, як підбіг і поцупив! — підтримала товсту якась висока й суха жінка з окулярами на носі.

— Так де ж він? — розводили руками. — Може в воду провалився? Справді, хлопця ніде не було видно. Берегом бігали люди і шукали вітра в полі.

— Що там скоїлось? — питав дядько Петро Юрка. — Сідай та поїдемо далі.

Юрко розповів дядькові подію.

— Ці безпритульні діти, справді, розбещені.

Шкода їх дуже. Попадають вони в такі умови, а якби їх узяти в гарні умови — путящі люди з них вийшли б.

В цю мить почувся третій гудок і пароплав помалу відчалив від пристані.

— Дядьку Петре, погойдаємось на хвилях, — попросив Юрко дядька і повернув човен до пароплава.

Коли вони під'їхали ближче — пароплав ішов уже швидко.

— Дивіться, дядьку, онде він! — Юрко показав на корму пароплава. На кормі висів над водою майже голий хлопець. Він тримався однією рукою за поручата верхнього горища і всім тулубом перехилився до вікна першого поверху. З вікна просунулась чиясь рука й схопила похапцем те, що подав хлопець. Хлопець швидко зник на кормі, а з вікна хтось викинув гаманець у воду.

— От тобі й кінець цієї події, — сказав дядько Петро.

Човен їх гойдався на хвилях. Юрко подивився ще раз у бік пароплава й виразно побачив біляву голову хлопчика, що висунулась з-за поручат і показувала Юркові довгого носа.

— Шкода, що ми не доженемо пароплава, — сказав Юрко, — а то б я спіймав його. Ще й сміється — носа показує! — аж розгнівався він.

— Хіба це хлоп'я винне? Хтось із старших ним орудує. Якби я спіймав, то відразу помістив би в добрий дитячий притулок і з хлопця вийшли б люди... Повертай до берега.

Проминули пристань, монастир і звернули за ріг.

— Он бачиш монастир? — показав дядько Петро в бік. — Ця будівля порівнюючи недавня.

Старий монастир існував ще в XI ст., потім кілька разів його нищили і вже в XVIII ст. церкву Петра і Павла відбудував останній запорізький кошовий Петро Кальнишевський. За тих часів чимало запорізьких козаків доживали віку ченцями в межигірському монастирі. Колись цей монастир був дуже багатий: козаки зносили сюди срібло та золото. В межигірському монастирі перебували такі відомі ватажки козачі, як Семен Палій та Максим Залізняк.

Човен минав високі кручі, поперезані глибокими рівчачаками.

Дядько Петро казав скласти весла, він потроху гріб стерном і пильно вдивлявся в береги.

— Тут! — раптом сказав він.

Саме в цьому місті була тиха затока. Човен увійшов у неї. Дядько Петро зачепив човна за корч ланцюгом.

— Тут треба бути обережним з човном. Бери, Юрку, весла на плечі...

Поблизу від затоки, на дні провалля, поросли густі кущі. Дядько попростував до них. Коли вони обійшли кущі, то Юрко побачив ззаду невеличку печеру. Вхід до неї був низенький.

— Невже ми сюди проліземо, — здивувався хлопець.

— Це тільки спочатку низько, а всередині зовсім добре! — сказав дядько Петро, зігнувся і поліз у печеру.

— Ух, як тут холодно, наче в льоху! — зітхнув Юрко.

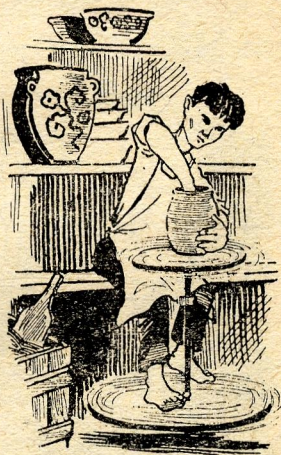
Всередині печера була досить висока й простора. Зразу Юрко нічого не міг побачити, але коли очі трохи звикли до темряви, він побачив, що печера була майже кругла, з склепіння де-не-де спускалося коріння дерев.

— Ми з тобою тут отаборимося. Біжи, знось наші речі!

За кілька хвилин Юрко з дядьком Петром позносили все з човна, потім наламали гілок, затулили ними вхід до печери.

— А тепер гайда до керамічного технікуму.

Завідувач технікуму дуже зрадів, як побачив дядька Петра, — вони товаришували ще за шкільних часів. Юркові теж було весело: він знайшов між учнями двох із свого села. Веселою юрбою підхопили учні Юрка й повели його по всіх усядах. Повели його й до кручі, що з неї беруть глину до виробництва; тут Юрко побачив, як кілька учнів копали глину й відносили її в мішках. Повели хлопця і в майстерні: це були великі, світлі кімнати із склепінням, стіни й стелю учні розмальовали гарними українськими візерунками. В майстернях стояло багато варстатів, за кожним сидів учень. На горішньому, меншому, кружалі він виробляв з м'якої глини потрібний йому посуд. Робив він це так: ногами крутив велике

кружало, від того крутилася й вісь з меншим кружалом нагорі. В окремих сушарнях сохнув посуд. Потім малярі його розмальовували і покривали поливою. І от тоді вже посуд потрапляв до печі. Показали Юркові й печі, що стояли окремо в дворі, кілька в ряд. Завідувач пояснив, що печі треба дуже розпалювати: простий

посуд вимагає 800—900 ступнів тепла, а кращий ще більшого. На спомин про відвідини технікуму завідувач подарував Петрові й Юркові по чудовому глечику.

— Ах, який гарний! — тішився Юрко, роздівляючи білий глечик з різнокольоровими візерунками.

Запрошував завідувач гостей заночувати в нього.

— Ні, дякуємо! — відповів дядько Петро. — Нам треба поспішати: ми завтра назорі вирушимо, тільки вас пополохаємо.

Всі погодилися й пішли проводити подорожніх.

На березі все було гаразд. Човен легенько гойдався на тихих хвилях затоки.

— Ач, яке захисне місце обрав! — здивувався завідувач.

— Я ж тут не раз бував, усі місця добре знаю.

Вже зірки почали вирізуватись на небі, коли дядько Петро з Юрком залишилися самі.

— Ну, хлопче-молодче, розведемо вогонь, повечеряємо та й спати. Завтра рано вирушимо — рано і в Києві будемо.

— А хіба Київ недалеко? — спитав Юрко.

— 28 кілометрів. У Києві ми зупинимось днів на два.

На порозі печери весело горів сухий хмиз. Дядько Петро пив чай, а Юрко примостився недалеко його і мрійно стежив, як вогонь перебігає з гілочки на гілочку.

— Дядьку Петре, а правда, ми тепер нагадуємо печерних людей? Мені так і ввижається: велике вогнище, а на ньому смажать цілого вепра. Навкруги сидять наші пращури цілим рядом і нетерпляче чекають, коли вже старший ділитиме їжу.

— О, та ти справжній мрійник! — засміявся дядько Петро.

— Розкажіть мені щонебудь за минуле Дніпра! — просив Юрко.

— Гаразд, поки горить вогонь, — погодився дядько Петро.

— З давніх-давен, кілька тисяч років тому, — почав дядько своє оповідання, — Дніпро був буйною й дуже широкою рікою. Починаючи з півночі, далеко на південь, з правого боку, а почасти й з лівого, береги Дніпрові укривали густі, незаймані ліси. Далі на південь і схід розлягалися обабіч Дніпра широкі степи. Про те, хто тоді жив, ми дізналися від чужоземних письменників. У ті часи греки мали на північному березі Чорного моря кілька колоній: біля сучасної Одеси, в Криму, біля гирла Дніпрового тощо. Їх купці їздили на північ Бористеном (так греки називали Дніпро) і знайомилися з тубільцями. Грецькі вчені розповідають, що тоді в наддніпрянських степах жили скити, а потім сармати. Це були дуже дикі, мандрівні народи і жили вони ловами, приручаючи диких коней. Проте, деякі з цих племен ще здавна сіяли жито, пшеницю, овес і розводили багато бджіл. Між сусідніми племенами виникали часто-густо війни. На війні

тоді люди були дуже жорстокі. Коли вбивали ворога, то випивали гарячу кров з нього, а з голови здирали шкуру, висушували її і завжди носили при собі. З найбільшої поваги користувався той, що найбільше таких скальпів мав. Багаті скити, особливо князі, мали багато невільників і слуг. З невільниками й слугами тоді поводитися жорстоко. Не краще було й жінкам. Сармати мали по кілька жінок. От, коли князь умирав, його ховали здебільшого на березі Дніпра з великими почестями: клали небіжчика, а разом з ним його живих жінок, невільників, слуг, пару коней, собаку, курку й півня — на величезне вогнище і все це запалювали. А іноді все живе закопували разом з небіжчиком у могилу. Жодна сварка не кінчалася в них інакше, як один хтось мусів забити другого на смерть.

Далі дядько Петро розповідав уже за ті слов'янські племена, від яких походили українці. Розповідав, як вони жили біля Дніпра і як вони воювали та торгували з сусідами та з народами Сходу й Півдня.

**

Юрко з захватом слухав... Коли це враз почувся чийсь голос:

— А гов-гов, Юр! Ходи сюди!

Хлопець скочив на ноги, зняв з кілочка ремінний довгий поясок, натяг на голову хутрянку шапку і виліз через вузьеньку відтулину надвір.

Надворі сяло ясне сонце. Юрко оглянувся навколо. Недалеко його хати було ще кілька осель. Чудні це були оселі: якісь хижі з глини. Замість вікон були дірки, затулені пухирем, а іноді й без нього. І комини були якісь чудні:

коротенькі. Хати й комини вимазані жовтою глиною. За вулицею зеленів ліс, що укривав усю гору, а на горі за лісом жовтіли ниви.

Вулицею бігло багато людей. Одягнені вони були теж якось чудно. Чоловіки в штанях та довгих сорочках з білого полотна, на ногах м'які черевики з гострими носами та якісь плетені панчохи, на головах хутряні шапки, дехто в постолах, з непокритою головою. Голови поголені, тільки довгі чуби були закручені за вухо. Жінки були вдягнені в довгі сорочки, перев'язані вузькими мережаними поясами. Та жінок було мало, більше чоловіків. Кожен з них щось ніс і поспішав до берега Дніпра.

— Грецькі гості знизу пливуть. Біжімо! — і Юрка схопив за руку хлопець, що стояв поруч нього.

— Йди з Божем, Юр! — почув Юрко старечий голос.

Він оглянувся. недалеко сиділа стара жінка біля великого плоскуватого каменя, вона клала на нього з плетеного кошика зерно, а малим круглим каменем з усієї сили роздушувала зерно. „От так млин”, — подумав Юрко.

Тим часом Бож схопив його за руку й потягнув уперед до лісу.

— Куди ж ти мене тягнеш?

— Я заховав двоє гарних хутер лисячих, — таємничо казав Юркові Бож. — Це я забив, як ходив з батьком на лови. Він хотів їх собі забрати, — засміявся Бож і почав розбирати сухе листя коло великого дуба. — Юр, помагай!

Швидко хлопці справді витягли з ями двоє чудесних хутер.

Тим часом Дніпром знизу під'їжджали до

Кієва (Юрко чудесно знав що це Київ) аж три великі галери.

— Диви, диви, які гарні! — з захватом кричав Бож і показував рукою вниз.

На темних хвилях широкої річки гойдалися кораблі. Вони підпливали, наче велетенські птахи з гострими високими носами та білими крилами. Хоча на галерах вітрила і нап'ялись на вітрі, все ж видно було, що багато великих весел підіймалися й опускалися в воду.

А на березі вже був цілий ярмарок: в одному місці лежали жужмом хутра різного звіря, були тут шкури лосів, ведмедів, вепрів, турів, зубрів, бобрів, вовків, лисиць і багато інших. Трохи далі стояли діжки з медом та різним зерном, рибалки теж позносили силу сушеної та свіжої риби.

Не мало було й битої дичини.

— А це хто? — спитав Юрко свого товариша і показав у бік рукою. Там стояло кілька жінок та чоловіків. Всі вони були пов'язані за руки.

— Це вивели продавати рабів, — пояснював Бож.

— Як, людей продавати? — здивувався Юрко.

— Хіба ти вперше бачиш? Це ж наші вороги, ми їх повоювали.

Вже й грецькі гості розклали свій крам. Багато цікавого попривозили вони. В великих глечиках вино, оливу, цілі коші солодких овочів, різнобарвний крам шовковий, срібні та золоті прикраси. Проте, наші хлопці аж очі вп'ялили туди, де греки розклали різну залізну та мідну зброю й посуд. Були тут списи, топірці, сокири, ножі, казани, тагани, кухлі і т. інше. Особливо сподобався Божеві один топірець. Показали хлопці свої хутра купцеві. Той відразу погодився

поміняти їх на топірець, ще й наконечників до стріл додав.

Хлопці весело побігли, але раптом на дорозі їм став кремезний чоловік.

— А, то так! Мое хутро вимінювати — закричав він сурово. — Віддай топірця, — і чоловік схопив Юрка за плече.

— Не дам, не дам! — пручався Юрко. Бождесь відразу зник. — Пустіть, не чіпайте, не дам, хоч убийте — не дам...

— Чого ти не даси? Вгамуйся, не кричи, а вставай швидше — час рушати.

Юрко розплющив очі — й остовпів. Над ним стояв дядько Петро і тряс його за плечі.

IV. КИЇВ

— Ну, а тепер розкажи, чого ти так галасував, як я тебе будив? — питав дядько Петро Юрка, коли вони від'їхали від Межигір'я.

— Та мені таке приснилось! — і хлопець почав розказувати дядькові свій сон. — Ви мене розбуркали саме тоді, як у мене хотів Божів батько відібрати топірець, — закінчив своє оповідання Юрко.

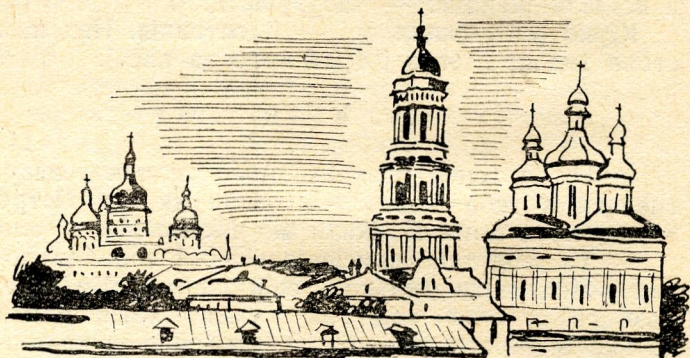
— Ти снів те, — засміявся дядько Петро, — про що я тобі розповідав учора. Тобі снилося, що грецькі гості приїхали Дніпром — воно так і було. За давніх часів Дніпро був проїзdnим шляхом. Повз наші місця їздили чужоземні купці, аюо військо з далекої півночі, от як варяги, наприклад. З півдня на північ їздили різні народи півдня й сходу: греки, фінікійці, перси тощо. Дніпром прийшли до наших прадідів і наука, і мистецтво. Раніш скрізь були незаймані ліси, дикі урвища — ані проїхати, ані пройти, бо шля-

хів майже зовсім не було. Шляхами сполучення були тільки ріки.

— Як же тоді переїжджали через пороги знизу нагору? — цікавився Юрко.

— Я ж тобі вчора це розказав. Переносили свої човни.

Дедалі їхали наші подорожні, то веселіше ставало на Дніпрі. Тут уже зустрічали вони силу човнів: простих на веслах, з вітрилами, моторних, рибальських каюків і великів дубів. Осо-

бливо зацікавив Юрка плавучий пором. Це був великий дуб з помостом. На помості стояв віз, повний сіна, пара круторогих волів і чоловік. Посували цей пором п'ятеро людей: один біля стерна, а четверо загібали великими веслами, по одному кожний. Зустрічали вони й пароплави.

— А поверни голову, Юрку, — озвався до хлопця дядько, — вже київські гори видко, а он, бачиш, далі Лаврська дзвіниця.

Починаючи від Межигір'я, на правому березі Дніпра були високі горби, вкриті густим лісом.

Між горбами було багато балок, ярів. Деякі гори з боку Дніпра обривалися кручами.

— Дивіться, дядьку Петре, — озвався Юрко. — Тут видко, як земля верствами зляглася. Он на горі темна верства, далі світла, жовта, а внизу червона, а ось зелено-сіра. — Хлопець показував рукою на одну кручу.

— Вгорі то чорнозем, а внизу — глина, якраз та сама глина, що з неї виробляють цеглу. Он, бачиш, скільки тут цегелень.

Годин за дві дядько Петро вирішив спочити.

— Повертай до правого боку, треба спочити! — наказував дядько Петро.

— Краще пристанемо он до тієї коси! — радив Юрко. — Там і покупатися буде добре.

Дядько Петро погодився. Коли вони сиділи й снідали на жовтому піску, дядько показав Юркові на лівий берег Дніпра.

— Он, бачиш, вливається велика ріка в Дніпро. Це перша з лівого боку і найбільша притока Дніпрова — Десна. Вона зрошує Чернігівщину, над нею стоїть і місто Чернігів. От подивись на мапі.

Юрко розклав на березі мапу і легко відшукував і Десну, і Чернігів. — Після мапи виходить, — підняв Юрко голову, — що Десна зовсім близько від Києва.

— Одинадцять кілометрів. Швидко будемо в Києві.

— Дивіться, дядьку Петре, — розглядав далі хлопець мапу, — Дніпро спочатку просто тече на південь, коло Києва повертає на схід і вже тільки ось тут знову повертає на південний захід.

— Це коло Січеслава¹, — показав дядько Петро місто на мапі, — повертає Дніпро на захід і в такому напрямку вливається до Чорного моря.

За дві години наші подорожні під'їжджали до зруйнованого мосту через Дніпро. З води стирчали самі бики від мосту. Кілька кроків до мосту з лівого боку, між берегом і початком великого острова, була дуже велика бистриня. Видко було каміння, біля якого вода кипіла й ревла. В цьому місці берег пообтикували кілочками, а поміж них насипали дрібного каміння.

— Це місце зветься — Чорторий! — поясняв дядько Петро. — За ним тече по той бік острова Старий Дніпро. А острів зветься — Труханів. Колись цього острова зовсім не було. Це Дніпро його наніс. Тепер піски поросли деревами, а проти Києва на цьому острові оселилося багато людей. Ну, хлопче-молодче, йди на весла: під Києвом великий рух, ти не вправишся ске-рувати.

Справді, тут на річці був цілий ярмарок. Сюди й туди нишпорили човни, пароплави, малі та великі мотори. Скрізь було повно люду, скрізь чулися сміх або співи. А піскуватий берег проти Києва, мов галич, укрила сила народу. Це був київський пляж. Тут купалися й грілися на сонці.

На правому березі, далеко попід гори, розкинулась Петрівка (Поділ — так зветься наддніпрянська частина Києва). За Подолом, на вкритих садами високих горах, вирізувався прекрасними будівлями Старий Київ з Андріївською цер-

¹ Січеслав — за царських часів Катеринослав, за большевицьких Дніпропетровське.

квою на горі. Попереду, на зеленій горі, стояв високий пам'ятник Володимирові, тому й гора зветься Володимирською. Ліворуч, на другій горі, розкинувся великий парк. На його кручі, над Дніпром, стояли гарні, мов з прозорого плетива, будівлі парку. А далі, серед садків зелених, ви-зирали й блищали на сонці золоті бані, високі башти та різноманітні дахи красивих будинків.

— Тут ми зупинимось на день-два, треба тобі показати Київ, — казав дядько Петро, коли вони здали свій човен і майно на схов одному з човнарів.

З Подогу нагору йшов чудний трамвай. Як подивитись знизу, майже сторч угору ліз один вагон, рівночасно згори вниз біг другий. Цим трамваем і поїхав Юрко з дядьком.

— Ой, ой, ой, як страшно, — тихо шепотів Юрко.

Вони саме підіймалися вгору.

— І як він їде? Ану увірветься!

— Їде дуже просто. Ти помітив що один вагон підіймається, а другий спускається? Дивись у вікно, бачиш, за тим, що пішов униз, тягнеться кодола. Ці два вагони сполучені однією кодолою. Коли пустити згори одного, він своєю вагою тягне вгору другого. Зрозумів?

Юрко хитнув головою. Нагорі вони пішли пішки. Дядько Петро сказав, що на цій вулиці є багато дечого, що цікаво оглянути. Спочатку вони вийшли на велику площу: з обох боків її стояли великі церкви, посередині пам'ятник. З одного боку площі росли рясні сади, а з другого — великий будинок з великою баштою на одному кінці.

— Це найгарніший пам'ятник, — показав дядько Петро на високу дзвіницю, — це

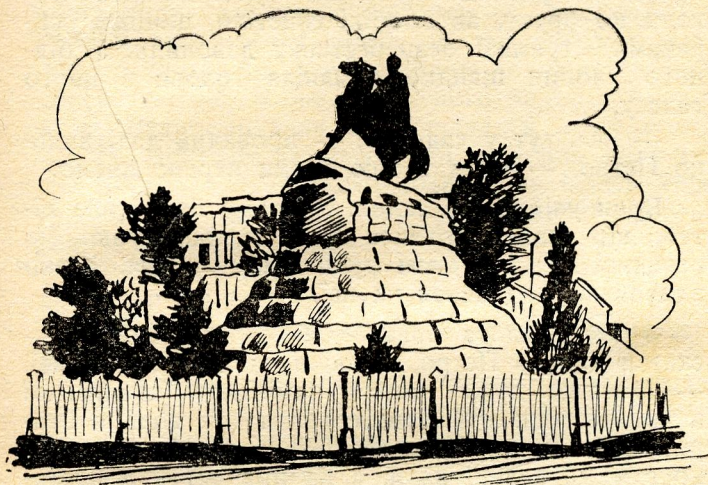
Софіївський собор. Його збудував ще в XI столітті князь Ярослав 1037 р. На сходах його були малюнки з побуту тих часів. Особливо цікаві були малюнки з мисливського побуту, але на жаль, їх частинно знищено. А в цьому будинку, праворуч, — показав дядько Петро на великий будинок, — містяться різні урядові інституції. А он з тамтого боку, де оця башта, — пожежна

залога, а на ній прапор. Це ознака, що десь сталася пожежа, а ті кружала показують, у якій саме частині міста. Ось ходімо туди.

Дядько Петро з Юрком підійшли до пожежної станції. Саме в цей час усі ворота враз відчинилися й з них виїхало кілька автомобілів. Всі вони були ясно-червоні, мідні частини на них горіли проти сонця. До одного авта були причеплені довгі драбини, на другому стояв нафтовий мо-

тор, а з нього йшла білою цівкою пара вгору. Скрізь на автомобілях було різне протипожежне приладдя. Але Юрка найбільше захопили самі пожежники. Це були кремезні, бадьорі люди в мідних шоломах. У кожного за поясом стирчав топірець. На першому автомобілі стояло багато пожежників. Один тримав сурму і ввесь час сурмив, щоб люди звертали з дороги. Вони їхали надзвичайно швидко. Аж земля здригнулася,

коли пожежні автомобілі, мов буревій, порвались вздовж великої вулиці.

— Як вони швидко летять, аж дух захоплює! — казав зачарований Юрко, і пішов далі вулицею за дядьком Петром.

— А кому це пам'ятник? — спитав він.

Вони зупинилися проти пам'ятника. На кам'яній скелі стояв великий кінь, на ньому сидів козак у шапці з пером. Козак однією рукою

стримував коня, а другою показував булавою на північ. Це пам'ятник гетьманові Богданові Хмельницькому.

Дядько Петро з Юрком ішли широкою, рівною вулицею. Шохвилини у всі кінці нею сунула сила народу. Всі кудись поспішалися, Юрко зауважив, що багато з них мали течки в руках. — „Урядовці”, подумав хлопець. На вулиці такий галас, що розмовляти важко було. Візники гуркали по бруку, автомобілі свистіли, пищали „сиренами”, трамваї безперестанку дзвонили. У бідного хлопця швидко очманіла голова з цього галасу.

— Ось тут у садочку, — провадив далі дядько Петро, — ми з тобою трохи перепочинемо.

Вони увійшли в садок. У ньому була сила дітей, що жваво гралися навколо водограю. По середині садка стояли руїни якоїсь стіни. Юрко здивовано подивився на неї.

— Це „Золота Брама”, або Золоті Ворота, — сказав дядько Петро, сідаючи на лаву проти неї. — Це теж дуже старий пам'ятник української культури, теж з XI століття. Тут був в'їзд у Старий Київ. Князь Ярослав 1037 р. звелів насипати круг міста великі вали, а на них остроги поставити. На брамі була маленька церква. Баня церкви і всі ворота були позолочені, тому ж вони й досі „золотими” називаються.

— Тепер, Юрку, підемо до Селянського будинку. Це недалеко відціля. Там і пообідаємо.

Надвечір повів дядько Петро Юрка до кіно-театру. Показували науковий фільм. На екрані з'явився напис: „Розкопи біля Йорданської церкви в місті Києві”.

— Тут знайшли найстародавнішу стоянку первісної людини! — пошепки сказав дядько Петро Юркові.

Тим часом на екрані показали дно глибокої ями, де лежали людські кістки, поруч них великі кістки якогось звіра. Помалу зникла яма й кістки. На екрані виросла лісова пуща. Це був ліс не із наших часів: якісь чудні кущі з грубим листям, величезні дерева з рівними стовбурами. Все це зросталося химерною повзучою рослинністю. Раптом пуща розсунулась і Юрко побачив жакливого звіра. Він був подібний до слона, тільки далеко вищий, чорне хутро його звисало аж додолу. Величезні ікла закручувалися з обох боків. На другому малюнку цей звір пив воду серед високого й товстого очерету на березі ріки. Несподівано на нього з прибережного дерева впав величезний камінь.

— Ой, як цікаво й страшно! — аж притулився до дядька Петра Юрко.

— Це нам показують колишні лови на мамута.

На екрані далі побачив Юрко лісову галявину, а на ній лежав, як гора, забитий мамут. Кругом нього танцювали якісь чудні створіння хижий танок. Це були коротконогі, кремезні первісні люди. У кожного в руці якась кам'яна зброя: ножі, топірці, списи.

— От ми з тобою, Юрку, неначе справді загостили до кам'яної доби, — казав дядько Петро, коли вони поверталися до Селянського будинку.

— Невже людина кам'яної доби жила над Дніпром? — спитав Юрко.

— Не тільки над Дніпром, а на самому місці, де оце ми з тобою тепер ідемо. Йорданська цер-

ква на Подолі під горою — от там знайшли те, що ти щойно бачив на екрані.

Недалеко Селянського будинку почувся якийсь чудний голос.

Хто це так кричить?

— А ось ходімо трохи вгору — побачиш!

Ще здалека було видно, що біля одного будинку зібралася юрба людей.

— Ось бачиш, — показував дядько Петро Юркові на балкон будинку, — висить великий рупор. Це — радіовий гучномовець. У будинкові є радіоприймач, а до нього приєднано цей гучномовець, — от тому всі присутні чують, що передається радіом.

— А в нас у школі так треба надягати на вуха телефон, — згадував хлопець, — і тоді чує тільки один.

— Ало! ало! ало! — лунав голос з гучномовця. — Слухайте всі: говорить харківська радіопередача. Слухайте! Зараз співатиме співак Українського театру...

І полилася на вулицю чарівна пісня Андрія з опери „Тарас Бульба”.

Ох, яка чудова та пишна ніч!

Мерехтять стиха зорі і місяць-князь пишається між хмарками...

V. „МЕРТВЕ ТІЛО”

Другого дня дядько Петро з Юрком оглянули музеї.

— Який гарний будинок! — захопився хлопець, коли побачив міський музей. Особливо йому подобалися великі зовнішні сходи, з поstatями левів на них, та ганок з низкою колон.

З музею поїхали на нагірню частину Києва.

Тут Юрко побачив чудовий парк, що розкинувся далеко понад Дніпром. Проходили вони й попід київською фортецею, що її будовано за царя Миколи I. Одвідали й Печерську Лавру.

— Тут якось страшно, пригнічуюче! — казав він, коли вони проходили ними. — Як темно!

Тьмянний світ свічок ледве освітлював темні склепіння.

— Ці печери — пам'ятки давньої давнини. Початок свій вони ведуть аж від доби печерної людини, — пояснював дядько Петро. — Колись тут були незаймані ліси. Років з 1000 тому в ці ліси ховалися люди від війн та грабіжників.

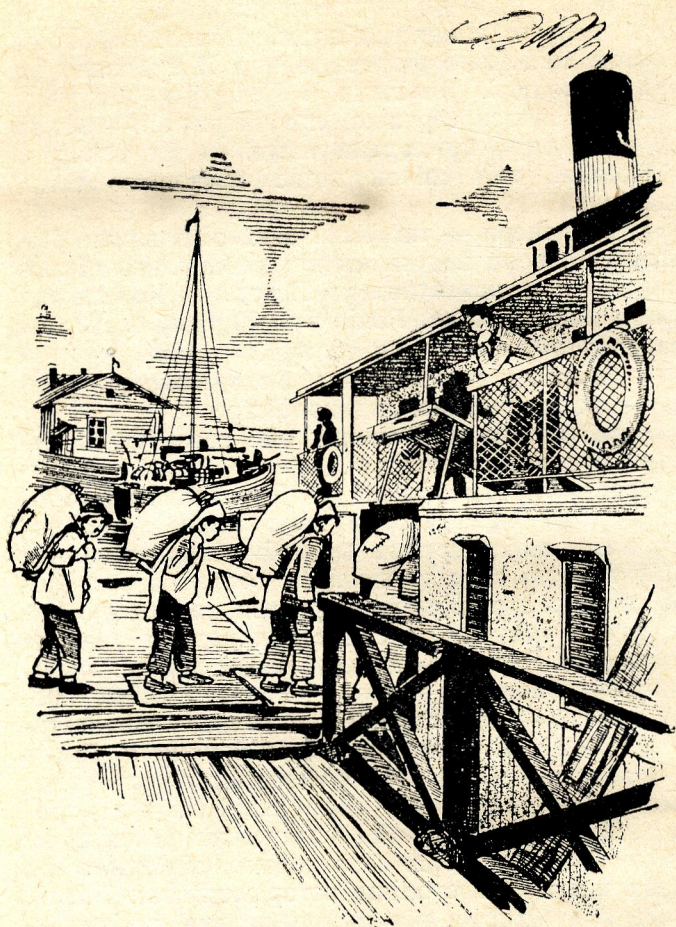
— Звідцілья проїдемо на Володимирську гірку, — запропонував дядько Петро.

З найвищого майданчика цієї гори Юрко побачив чудовий краєвид.

Просто проти Києва, за Трухановим островом, простяглися далеко ясно-зелені луки, поміж ними виблискували малі й великі саги. На обрії темною смугою зеленіли великі бори. Дніпро синьою стрічкою пригорнувся до Києва і побіг далі в імлисту далечінь. Під ногами в Юрка розкинувся Поділ на пліскуватому підгір'ї міста.

— Он, бачиш, ліворуч, — показав дядько Петро рукою, — дві гори. Одна Щекавицею зветься. Ця назва існувала і перед 1000 роками. Друга — Кеселиха, на якій ще за литовських часів стояв замок з фортецею. Він обороняв Київ від ворогів з-за річки. А по тім боці міста (відціль не видко) Батиева гора, нею нібито підступив до Києва ще в XIII столітті татарський хан Батий. А ось тут, ліворуч, під горою, велика будівля — це електрична станція, що подає електрику всьому місту.

Зовсім пізно ввечері стомлені дядько Петро

з Юрком приїхали на Петрівку (Поділ). Заночували вони в готелю, недалеко Дніпра.

Ранком, коли наші подорожні йшли до бе-

рега, вулиці вже жили повним життям. Дядько Петро зайшов на одну з пристаней про щось довідатись у завідувача. Там був великий рух: вантажили пароплав. Робітники, з мішками на головах, носили на спинах великі лантухи. З голови до ніг вони обсіпані борошном.

„Борошно вантажать”, — подумав Юрко. Далі по дорозі, він бачив кілька разів, як зносили робітники на берлини й пароплави лантухи борошна.

— І куди це вони стільки борошна вантажать?

— Тут не саме тільки борошно! — відповів дядько Петро. — З Київщини вивозять найбільше: борошно, зерно, цукор і різну крупу. Ось, бачиш, скільки тут великих берлин стоїть, їх усі, напевно, вщерть навантажать борошном, або цукром, а Дніпро розвезе його по всіх усядах.

На березі, недалеко того місця, де вони залишили свій човен, стояв натовп. Юрко й собі порвався подивитись, що трапилось. Коли йому пощастило продертися наперед, він побачив, як двоє хлопців у купальних костюмах виносили з човна напівживу дівчину. З одежі і з довгого волосся її збігала вода. — Вона хотіла, — розповідали, — переїхати душогубкою¹ Дніпро, човен похитнувся, набрався води і дівчина почала потопати. З станції порятунку побачили її два матроси й урятували. Човен їх був білий, до нього причеплено кілька рятувальних кіл, а всередині багато різного приладдя першої допомоги.

— Оцей, — показав дядько з великим кошиком бубликів на одного з матросів, — уже має кілька нагород за порятунок. Одчайдушний хлопець!

¹ Малий човник.

— Дядьку Петре, ви теж заслуговуєте на нагороду, — звернувся Юрко до дядька й очі йому заблищали гордощами, — ви ж мене врятували.

— Та то — дурниця, випадково! — недбало кинув дядько Петро.

— Прощавай, прощавай, чудовий Києве! — Юрко, жартуючи, скинув шапку і махав нею до берега. Дядько Петро виводив їх човен на вільну воду.

Ось він ударив веслами і човен поплив наперед у невідомі Юркові околиці.

Не встиг хлопець добре примоститися на кормі, як човен уже наблизився до великого мосту.

— Який гарний міст! — зауважив Юрко.

— Раніш він звався „ланцюжним”, бо між биками¹ висіли ланцюги. Під час війни поляки, року 1920, його зірвали, але пізніше відбудовано. Вперше цей міст поставлено за Миколи I, коли ще не було залізниць, ним ішов шлях до Києва, він еднав усі околиці по той бік Дніпра з Києвом.

— Дивіться, дядьку Петре, он як гора обвалилася.

Справді, не доїжджаючи мосту, на правому березі гора обвалилася і спускалася аж у самий Дніпро.

— Це, певно, весною, коли танув сніг, річки з нього й розмили гору, — догадувався хлопець.

— Так. Он, бачиш, ці гори складаються переважно з глини та піску. Не тривкий це матеріял, тому в цих місцевостях і багато сповзнів.

¹ Мостові стовпи.

Поминули міст. Недалеко жовтів в сонці й другий, а там видно було й грати третього.

— А витягни мені з кошика піріжечка, щось захотілося їсти.

Юрко нахилився витягти з-під корми кошика і раптом злякано скрикнув.

— Що трапилося? — збентежено спитав дядько Петро.

— Мертве тіло! — злякано шепотів хлопець.

— Що ти за дурниці верзеш! — аж розгнівався дядько Петро. Він хотів уже переходити до Юрка, коли це з-під ніг останнього вилізло „мертве тіло”.

— Га? Що? Де це я? Га? — почувся не менш здивований голос і га лавку човна сіла якась потвора. Був це невеличкий, білявий хлопчик, років на 10. Брудне волосся стовбуром стирчало на його голові, засмалене обличчя все вкрите було різнокольоровими плямами, на голому тілі якесь лахміття: видно жіноча ватяна кохта. Вата з усюди стирчала чорно-білим клоччям. З-під кохти виглядали худі, брудні ноги.

— „Безпритульник”!... От так okazія! Як ти потрапив на наш човен? Га, кажи? — питав очманілого хлопця дядько Петро.

— Важно, братва, кажу, важно вийшло! — нарешті промовив він. — Я вчора звечора ліг спати в рундук недалеко берега, — так міліціонер побачив і хотів мене спіймати. Найшов дурного! Він за мною — я навтеки, та й сховався у вашому човні. Важно спалося тут. Прогавив, як і від’їхали.

— Що ж ти наробив? Куди ж ми тебе дінемо? — турбувався дядько Петро. — Нам же ніколи з тобою вертатись назад.

— Навіщо? — заспокоював їх безпритульник. — Хіба мені не однако, куди їхати. Я з вами поїду. Не проганяйте мене! — і хлопчик так жалісно подивився на дядька Петра, що Юркові відразу стало його шкода.

— Дядьку Петре, справді, хай він з нами їде! — попросив Юрко. — Адже ж він не заваджатиме нам.

— Ні, ні, не заваджатиму! — поспішився додати безпритульний. — Я вам у пригоді стану. Я буду допомагати. Я все вмію: підкрадаюся так, що ніхто не почує; вмію співати.

Таж пойот соловей,
Ну, а я же на чужбіне
Позабитий от людей —

проспівав хлопчик тоненьким голоском.

— Дядечку, дайте копійку, я го-о-о-лодний! — простяг він руку і так смішно скривив обличчя, що дядько Петро не витримав і весело засміявся.

— Зажди... — Раптом він щось пригадав. — Чи не був ти недавно в Межигір'ї? Щось ти мені по знаку. Га? — спитав дядько Петро хлопця й подивився на нього пильно.

Хлопчик відразу почервонів і став оглядатися навкруги, ніби хотів тікати.

— Він, це він! — підхопив і Юрко. — Кажи — ти?

— А ви мене до міліції віддасте? — злякано шепотів хлопець. — Я не хотів, це той, чортів, син, Безпалий, підманив мене. Казав: дам тобі половину, а не дав ні шеляга, ще й стусана доброго вліпив. Ось дивіться. — І хлопець показав голе плече, на ньому чорнів великий синяк.

Безпритульний виглядав неначе залякане звірятко, що жде на неминучу загибель.

Дядькові Петрові теж стало його шкода.
„Жалко хлопця!” — подумав він.

— Не бійся, до міліції ми тебе не повеземо. А якщо обіцяєш слухатись нас, — вирішив зрештою дядько Петро, — то доведемо тебе до Кременчука, а там уже якось улаштуємо.

— Хто твої батьки? — спитав Юрко.

— Батьки? Батьків у мене з роду не було. Я з притулку втік.

— З притулку? Чому ж ти втік?

— Левко мене намовив. Каже, тікаймо на машину, поїдемо далеко. Я й утік.

— А давно? З якого притулку?

— Да-а-вно! Ми тоді в селі жили десь далеко — не знаю.

— Ну, а як же тебе звати? — цікавився Юрко.

— Івась В'юн! — згорда відповів хлопець.

— В'юн? — разом запитали дядько Петро й Юрко. — Чому?

— Та то мене наша братва так дразнить. Кажуть: малий, а пролізе скрізь.

Тим часом човен тихо підплив до залізничного мосту. Тут, посеред Дніпра, був великий піскуватий острів; на ньому майже не було рослинности, низенькі, колючі кущі й трави стирчали де-не-де.

— Ну, та й багато островів на Дніпрі! — зауважив Юрко. — А цей який голий — самий пісок!

— Це все Дніпро наніс. От щороку ріка носить потроху піску, він затримується коло мосту, отак і утворився острів.

— Та цей пісок колись і зовсім знищить Дніпро? — з острахом спитав Юрко.

— Не бійся, на твій вік вистарчить! — засміявся дядько Петро. — Але, звичайно, як так

залишати, то ріка засмітиться геть чисто. У нас так Дніпро міліє, головним чином тому, що ліси прибережні повирубували. Коріння дерев зміцнює ґрунт, його не так легко розмити. З засмічуванням рік ведуть велику боротьбу. Землечерпалки розчищають ріки. Потім замоцують береги бруком, тоді вже не так легко підмити їх. Такі кам'яні береги мають деякі ріки за кордоном.

— Машина, машина! — закричав весело Івась В'юн і заплескав у долоні. — Он і колеса видко, — закинув він голову, — а як важко дихає.

На мосту, справді, гуркотів поїзд.

— Раз, два, три... — рахував Юрко, — аж 40 вагонів! — здивувався він.

— „Товаряка”! — з презирством кинув Івась В'юн.

— Так, це — товаровий поїзд! — сказав дядько. — І він теж, я певний того, — додав він, — везе наддніпрянське збіжжя.

За Києвом Дніпро розлився широко. Гори далеко відійшли від берега, проте й тут правий берег був вищий, ніж лівий.

Юрко зауважив, що на правому березі генген під горою було кілька цегельень. Недалеко від Києва, за 11 кілометрів, на лівому березі було село. Наших подорожніх обігнало два довгих човни. В човнах сиділи самі жінки. Вони весело виспівували.

— А чого це в цих човнах так багато глечиків? — спитав Юрко.

— Молоко до Києва возили! — пояснив Івась В'юн.

— А пристаньмо й ми до берега та нап'ємося молока! — попрохав Юрко.

В Осокорках справді було багато молока. Тут люди й жили з того, що продавали в Києві молоко. Скрізь великі луки — харчу скотині доволі. В одній хаті, на самому березі, наші подорожні побачили багато наламаною верболозу. Коло нього сидів парубок і плів кошика.

— Це ви на продаж плетете? — спитав дядько Петро.

— Та в нас на селі багато людей плетуть кошики. Звичайно, на продаж. Тільки так, як ми плетемо, ніхто незугарен! — хвалився парубок і виніс із хати напоказ справді гарні кошики. Нічого робити — треба було дядькові Петрові одного купити.

— Гов-гов, Юрко, Івасю, де ви? Час рушати! — гукав на дітей дядько Петро.

— Зараз! — почулося здалека. Швидко дядько Петро побачив як берегом біжить до нього Юрко.

— Там у затоці хлопці печерують раки! — з захватом розказував Юрко. — Так цікаво! Івась зловив аж три великих. Дайте мені грошей, я куплю у хлопців раків! — просив Юрко дядька Петра.

— На, купи! — погодився дядько Петро. — То ось візьми й цього кошика на раки. Виходить, не дурно купив!

А в затоці було дуже весело. Троє хлопців та Івась В'юн поміж ними борсалися голі в воді й вишукували попід кручами раків.

— Ось я знайшов у ямці якого рака! — гукнув один.

— Ой, як щипається!

Рак учепився другому в руку.

На березі лежала чимала купка раків: вони незграбно лазили по піску.

— Йди швидше, поїдемо далі, а раки купимо у хлопців.

Веселі поверталися Юрко та Івась до човна.

VI. НА КОНЧІ

Вже сонце наближалося до обрію, коли дядько Петро направив човна до правого берега. Човен легко проходив повз зелені острови. Куди не кинь, скрізь гайки, а між ними скрізь блакитна прозора вода. Був тихий вечір і Юрко ясно бачив, як цілі табуни дрібної риби плавали під водою.

— Обережно, нахиляйте голови! — попереджав дядько Петро хлопців, коли їх човен увірхив у вузьку протоку. Тут так близько сходились віти похилих верб, що, справді, треба було частенько відхиляти їх від себе. Здавалося, що човен іде вузькою лісовою стежкою.

Але ось протока скінчилася й човен вплив на велике озеро.

— Яка краса! — закричав з несподіванки Юрко.

— Це одно з найкращих і найдавніших озер придніпрянських — Конча, а трохи вище — Заспа, — сказав дядько Петро і поклав весло.

Човен тихо гойдався на хвилях, а подорожні зачаровано дивились навкруги.

Це було довге, $8\frac{1}{2}$ кілометрів завдовжки, озеро, а з усіх боків його густий ліс підходив до самої води. На високому березі червоніли високі стрункі стовбури сосен, на низькому — весело зеленів листв'яний ліс; між темно-зеленим дубом, грабом та липою де-не-де виглядали ясно-зелені берези та осокори. Ліс відбивався в воді і здавалося, що й на дні озера ростуть дерева,

тільки догори стовбурами. Вода в ньому тепер була темна; сонце вже заховалося за лісом, його скісне проміння золотою наміткою пробивалося між високих сосон бору.

— Спізнилися ми з вами, — сказав із жалем дядько Петро. — Оглядати все озеро вже пізно.

Повертай, Юрку, назад: заїдемо на Заспу до завідувача та там і заночуємо.

— Ні, ні! Отаборимося краще он там на тому березі. Це так цікаво! — просив Юрко. — Не треба відцїля їхати — тут так гарно!

— І я не хочу в друге місце їхати, — пристав до хлопця й Івась В'юн. — Ми тут зваримо й юшку з раків. Я вмію!

Дядько Петро хвилину розважав, а далі погодився з хлопцями.

Човен пристав до високого берега. Юрко з Івасем В'юном відразу побігли збирати хмиз.

— Дядьку Петре, дядьку Петре, а дивіться, що ми знайшли! — весело кричав Івась В'юн.

Діти принесли повний бриль молоденьких суниць.

— Суниць там на прогалині, — показав Юрко в бік, — ціла загибель. Тільки тепер ніяк збирати — дуже росяно.

— І даремно ви це нарвали, — зауважив дядько Петро, — це заповідник! Тут заборонено й рибу ловити, і в лісі що небудь збирати.

— Та ми ж тільки трохи взяли, — виправдувався Юрко, — та й не знали.

— Ет ерунда! — махнув Івась В'юн здивовано рукою. — Ніхто не бачив, а „шамовка” з них дуже добра! — він смачно облизувався.

— Тобі хлопче, — звернувся дядько Петро до Івася В'юна, — треба вже забувати з нами свої звичаї. Що це за „шамовку” вигадав?

— „Шамовкою” у нас братва їжу звала.

— А у нас їжа — їжею й зветься! — сказав Юрко і поставив чавун на вогонь.

Івась В'юн ретельно допомагав Юркові кухарювати.

— Йдіть вечеряти! — кликали хлопці дядька Петра.

— У нас сьогодні на вечерю аж три страви: юшка, варені раки! — перебив Юрка Івась В'юн, — і чай із свіжими суницями.

— Та у вас справжнє свято, — сміявся дядько Петро, кінчаючи вечеряти. — Тепер нам треба буде по черзі пильнувати наше майно. Перші дві години, — він витяг з кишені годинника і дивився на нього, — не спатимеш ти, Юрку, до

. 11-ої години, від 11 до 3-ої я , а вранці вже по-стереже нас Івась В'юн.

Під високою сосною, недалеко берега, заснули дядько Петро з Івасем В'юном. Юрко сів на березі. Вода була чорна, наче атрамент. У лісі темно, хоч око виколи. Тільки над водою небо вкрилося самоцвітами.

Спочатку Юркові аж ніяк було страшно. Він великий, він нічого не боїться!

— Поховав, поховав! — почувся таємничий голос.

— Певно, сич! — подумав Юрко і схопився за серце, що дуже застукотіло.

— Пугу, пугу, — почулося в другому кутку ліса.

Хлопець скочив на ноги. Але на цей раз над його головою пролетів великий птах. Юрко з жаху впав на землю і закрив голову курткою. Трохи згодом він поволі підвів голову. „Який сором”, — подумав Юрко. — Я ж добре знаю, що то був або пугач, або сова. І чого перелякався?” Хлопець сів знову на березі. Місяць уже вийшов з-за лісу і лив своє срібне світло в озеро.

Краєвид відразу змінився. Стало видніше. „Неначе в казці”, — подумав Юрко. Справді, навкруги була казка. Дерева при місячному світлі здавалися хлопцеві велетенськими постатями якихось чудних потвор: вони простягли свої костурбаті руки в різні боки. Он велетень-дуб нахилився над малими кущами (Юркові вони здавалися малими дітьми), неначе хотів їх задушити в своїх обіймах, а там двоє велетнів побралися за руки і застигли в німій боротьбі. Над водою шугали кажани. Десь далеко почувся кволий писк пташенят і стурбоване скигління дорослої птиці.

На срібній стежці озера хлюпала мала й велика риба.

Юркові зробилося знову так моторошно, що він не витримав і скочив на ноги, повернувся й остовпів: ноги прикипіли до землі, на голові піднялося волосся. Недалеко його під деревом забігали вогники, а в одному місці він виразно побачив, як із носа й рота якоїсь потвори сипались іскри й вилітала вогнева пара.

— Ну, Юрку, йди відпочивай! — сказав дядько Петро і кинув у бік цигарку.

— Це ви? — зрадів Юрко. — Ви курили цигарку?

— Я, я. А що?

— Та мені таке здалося!... засоромився Юрко.

— Ти подивись, які тут великі світлячки! — й на дядьковій Петровій руці забігали два вогники.

„Ну й дурний я! Що приверзлося?” — думав Юрко, засипаючи під ковдрою. Про всякий випадок він закрив ковдрою й голову. „Так краще буде, не чутиму нічного гомону лісу”.

Прокинувся Юрко дуже рано. Ще дядько Петро спав, а Івась В'юн стояв над водою. Юрко оглянувся і не пізнав лісу: кругом все блищало й сміялося на сонці. Нічні привиди зникли кудись. „І чого я перелякався вночі?” — дивувався Юрко.

— Ну й риби тут! — сказав Івась В'юн, як Юрко до нього підійшов. — Диви, як виграє, — показав він рукою на середину озера.

Дядько Петро прокинувся. Він почув розмову хлопців і підійшов до них.

— Ці місця з давніх-давен уславились рибою, — сказав він. — Ще в XVII столітті гетьман Богдан Хмельницький та інші знали про це. Не

всім тоді дозволялося тут ловити рибу. Тепер ці двоє озер — заповідники. Тут дослідники можуть бачити майже всіх птиць, риб та рослинність наддніпрянську. Тут навіть кублється пара орлів-сироватників. Є тут багато й дичини: дикі качки різної породи, гуси, журавлі, лелеки, горлиці, дикі курочки, вальдшнепи¹ й багато інших. Водяться тут і хижаки: пугачі, сичі, сови, шуліки.

Хоч як просився Юрко, щоб довше побути на Кончі, дядько Петро не схотів.

— Ми й так уже багато часу згаяли, а в мене відпустка тільки на один місяць, — казав дядько Петро. — Ми ж з тобою ще й половини шляху не зробили, а оце вже сьомий день їдемо.

— Ба ні — восьмий! — поправив Юрко дядька Петра. — Я ж щодня записую в щоденник.

Човен тихо плив за водою.

Наприкінці другого дня подорожні під'їжджали під Трипілля. Краєвиди наддніпрянські по trochu відмінялися. Гори знову підійшли до Дніпра. Під Трипіллям вони мали другий вигляд. Ще здалеку Юрко побачив жовто-білі гори, рослинности на них не було ніякої, хіба тільки де-не-де кущі.

— Який непривітний берег! — промовив Юрко, коли їх човен підійшов зовсім близько до трипільських гір. У цьому місці вони всі були густо порізані рівчаками, кручами, навалами глини. На горі недалеко стояла низка вітряків. Видко було, що тут десь близько живуть люди.

— Тут, у Трипільлі, — говорив дядько Петро, — знайдено стоянки дуже давньої великої культури, більш, як на три тисячі років до Хри-

¹ Бекаси.

стового народження. Вона й називається „Трипільською культурою”.

Човен поволі підходив до берега. З-за рогу їм назустріч випливав каюк, а в ньому сидів чоловік і стиха загібав веслом воду. Петро привітався з ним, але він ледве хитнув головою і пильно оглянув наших подорожніх.

VII. ВНОЧІ

Темна ніч. На березі, на горбочку Юрко загорнувся у ковдру, солодко спить. Недалеко від нього заснув і дядько Петро. Івась В'юн згорнувся і не спить. Йому не спиться...

Тихо. Дніпро наче заснув... не чути, як хлюпають хвилі. Так тихо, що Івась В'юн чує, як б'ється його серце, а в вухах дзвонять далекі дзвонки...

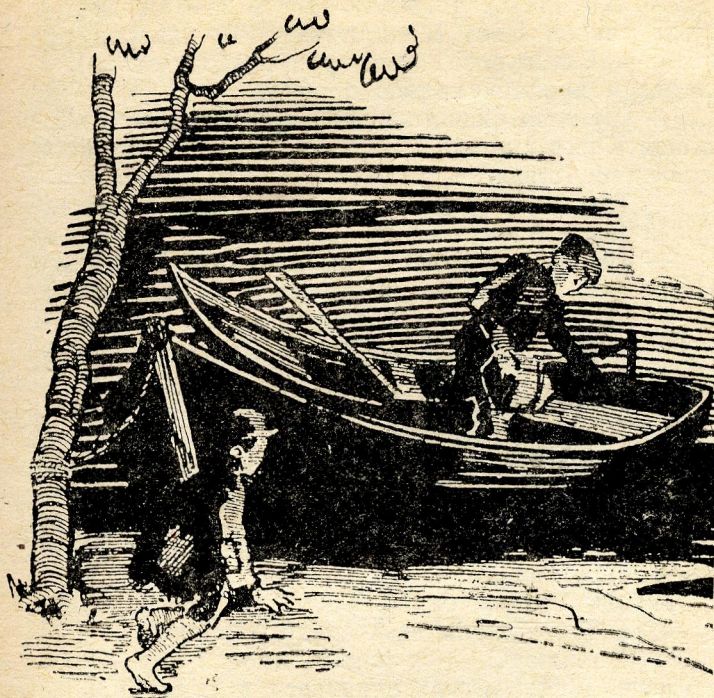
Але ось почувся плескіт води. Івась В'юн відразу підвів голову і подивився в бік шелесту. На темному тлі ночі вирізувався каюк з чоловіком.

Івась В'юн непомітно скотився під човен. Каюк невідомого підплив і злегка вдарився об ніс човна. Невідомий тихенько переліз у човен і почав похапцем перекладати речі в свій човен. Він так хапався, що не побачив, як Івась В'юн виліз помалу з-під човна, став за кормою, чекаючи слушної хвилини.

Івась В'юн, мов хижа кицька, стрибнув йому на шию й почав дряпати за горло.

— Дядьку Петре! Гвалт! — кричав він щодуху.

Злодій випростався, струснув із себе хлопця на дно човна і почав перелазити в каюк. Раптом

почув він пекучий біль у нозі. Івась В'юн п'явкою вчепився своїми гострими зубами в ногу злодієві.

— Ах ти, вовчєня скаженє! От постій я тобі дам.

Але дати він уже не встиг нічого. Він побачив, що до човна біжить дядько Петро з Юрком. Злодій ударив ногою в зуби хлопця й швидко зник.

— Що трапилось, Івасю, де ти? — стурбовано питав дядько Петро.

— Втік... Ой, доженить, ой-ой! — белькотав крізь сльози Івась В'юн, показуючи наперед рукою. — Вкрав речі... мені губу розбив, ой-ой! — сплюнув хлопчик кров'ю в воду.

— Швидше, швидше, дядьку Петре! — поспішав Юрко і почав зсовувати човна, — ми його доженемо, швидше.

— Так, так, братва, нажар! Нажар! — похвалився Івась В'юн.

— Ні, ні, заждіть! — заспокоював їх дядько Петро, — за ним ми не поженемось, він, може, не один, тоді у нас усе заберуть. Будемо тікати з цього місця. Хай йому грець! Тільки без жадного галасу!

За кілька хвилин усі сиділи в човні.

— Тепер не гомоніти зовсім. Нам треба швидше перебраться на той берег! — тихо наказував дядько Петро. — Юрку, керуй просто напереріз!

Човен спочатку поволі плив, дядько Петро обережно веслував, а як від'їхали на бистриню, течія підхопила, і човен поплив прудко.

Кілька хвилин було тихо. Але ось пролунав постріл. Куля впала десь ззаду в воду.

— Стріляють! — з жахом прошепотів Юрко.

Івась В'юн пильно вдивлявся в темну ніч.

— Два каюки від берега йдуть нам навіперейми! — страшенно хвилювався він.

— Наляжте, дядечку! — Ой, доженуть!

— Не витикайся й мовчи! — суворо сказав дядько Петро. В його голосі мимохить почувалася тривога.

— Юрку, держи до берега, важко гребти — вода зносить!

А за човном справді гналися. Дядько Петро громадив щосили, він хотів швидше дістатись до лівого берега, там вони зможуть боронитися.

Ті, що гналися, теж розуміли це добре, тому і поспішали їх перейняти.

Каюки вже були недалеко. Здавалося, ще кілька хвилин і доженуть. Знову блиснув вогник. Пролунав короткий постріл і куля впала десь попереду човна.

— Ой, уб'ють, гаспиди, — верещав Івась В'юн.

— Нахилийся нижче, Юрку, — наказував дядько. З голосу було чути, що дядько втопився.

— Здавайся! — почулося з одного каюка.

Дядько Петро поклав весла, витяг з кишені револьвер і вистрілив навмання. Куля просвистіла над Юрковою головою. Всі завмерли. За хвилину дядько Петро знову загібав веслами. Юрко так перелякався, що зовсім уже не керував човном, навіть несвідомо витяг з води весло.

— Ми їх випередили! — весело гукнув Івась В'юн. — Дивіться, он де вони, в одному каюці двоє. Повертають назад.

На сірому тлі неба перед світанком вже ясно далось бачити двох людей в одному каюці: один сидів, другий лежав.

— Дядьку Петре, — отямився Юрко, — а ваша куля влучила! — і став загібати веслом.

— Ви, дядечку, справжній герой! — з захватом вигукував Івась В'юн.

Сонечко вже височенько підбилося, коли на решті дядько Петро вирішив відпочити.

— Від'їхали ми далеченько, тепер не доженуть! — сказав він, коли човен пристав до берега. — А подивіться, що в нас пограбовано?

Виявилося, що злодієві пощастило чимало вкрасти. Бракувало мішка з білизною та одежою і великого брезента.

— Обчикрижив, бандит, нас добре! — хитав із жалем дядько Петро головою.

— От стер.. — хотів виляятись Івась В'юн, але раптом згадав, що йому заборонили лаятись. — Я хотів сказати „стерно трохи в воду не впало“, — додав він і подивився лукаво на Юрка.

— Диви мені! — загрозив йому Юрко пальцем.

За ці три дні, що Івась В'юн був з ними, Юрко встиг вплинути на хлопця. Він узяв його під свою опіку. Виявилося, що Івась В'юн був дуже здібний. Він усім цікавився й іноді навіть обридав своїми невпинними запитаннями: „а відкіля місяць виходить, а де сонце вночі?“ — і так без кінця. Юрко був дуже гордий з того, що міг усе пояснити хлопцеві, хоч траплялось і таке, що Юрко нічого не міг сказати, — треба було вдаватися до дядька Петра за порадою. Тоді дуже радів Івась В'юн. Він з захватом плескав долонями й кричав: А що, не знаєш, не знаєш! А ще школу скінчив.

— Глечики, глечики пропали, — мало не з плачем вигукнув Юрко.

— А я ж хотів їх додому привезти.

— Шкода глечиків, що й говорити! — погодився й дядько Петро, — та це дурниця! Радій, що твою скриньку не вкрали. Погано й те, що ми залишилися без одежі. Так, так, — хитав розважливо головою дядько Петро, — підкузьмило нас Трипілля, підрізало!

— Дурниця. От нехай тільки приїдемо до якогось міста, так я зароблю все! — одним духом випалив Івась В'юн. — „Стилібоню“ на базарі штани і сорочку вам, дядьку! Івась В'юн уміє

сухий з води вийти. — Очі йому заблищали зухвальством.

— Ну, ну, облиш свої заробітки! — перепинив його дядько Петро. — А що нам, справді, доведеться ощаджувати гроші надалі, то це так.

Склалася нарада. Вирішили купити тільки найпотрібніше, а як трапиться десь дорогою заробіток, не цуратися його.

3 Юрасевого щоденника.

„Два дні нічого не записував. Від Трипілья ми ідемо другий день. Тут на Дніпрі багато мілин. Правий берег такий же непривітний, як і під Трипільям: високі глинясті гори, багато урвищ, у них ясно видко великі поклади синьої глини. На цьому узбережжі частенько зустрічаються або цілі, або зруйновані цегельні. Я їх нарахував аж 10. Тепер, казав дядько Петро, ще не всі відбудовано. Тут багато піскуватих кіс на Дніпрі. На одній ми з Івасем В'юном найшли чимало чайчиних гніздечок. Властиво, це не гніздечка, а просто викопані ямки, що в них чайка кладе свої яечка. Івась В'юн — гарний хлопець, тільки пустун великий. Він знайшов в одному гнізді двох голих чаєнят. От було галасу! Над нашими головами літала сила чайок, вони дуже стурбовано скиглили. Я наказав Івасеві покласти пташенят на місце, ми пішли звідти і чайки вгамувалися. Знайшов мені Івась і яечка пташині. Одне я таки забрав до скриньки. Розглядали ми мою скриньку. Івась дуже любить її розглядати. В ній уже є багато дечого. Особливо багато різних рослин. Дома зроблю з них гербарій наддніпрянської флори. Рослин найбільше з Кончі: гілочки ожини, шипшини, ліщини, вовчих ягід, липи,

дуба, сосни, суніць, глоду, барбарису, та інші. Яечок зовсім мало: одне качине, а друге — чайчине. Пощастило відшукати й пташині пера: є пера удода, сороки, галки, сиворакші, шуліки, дикого качура. Особливо подобається мені перо дикої горлиці. Узяв на спомин шматочок глини з Межигір'я, а другий з-під Стайок. Ми навіть одного вареного рака заховали на спомин. Починаючи від Ржищева, на Дніпрі з'являється каміння. Містечко Ржищів розташоване на скелястій горі, а за 26 кілометрів від нього ми бачили справжні кам'яні гори. Ці гори, казав дядько Петро, склалися з пісковиків. Тут біля міста Трахтомирова з цього пісковика виробляють дуже добрі жорна. Крім того цей камінь придатний на брук. З трахтомирівських каменярень розвозять каміння для бруку всюди. Місто Трахтомирів — дуже стара місцевість. Тут колись, за часів Запоріжжя, розповідав дядько Петро, був козакий монастир, а коло монастиря козаки-запорожці улаштували й лікарню та притулок для поранених та старих козаків. Тепер на цьому місці залишилися самі руїни. Поклади землі в Трахтогорах не такі, як біля Межигір'я. Ми завважили, що тут всі поклади перекрутилися: ті, що були внизу, опинились угорі, і взагалі вони йдуть не впоперек, а сторч. Дядько Петро казав, що земля з передвічних часів холонула, її кора корчилась, а тому так і поплутались поклади земних порід. А через увесь Дніпро від Трахтомирова, аж на той бік, багато каміння. Його ми не бачили, бо ще велика вода. Як вода спадає, тоді видно й каміння. Тут скрізь багато поставлено віхів, буйок, бакенів та інших ознак. Без них пароплави не потрапили б до вузького проходу

між камінням. Один камінець з Трахтомирова теж опинився у мене в скриньці”.

В Переяславі довелося нашим подорожнім бути аж два дні. Трапилося нещастя з одним буксирним пароплавом. Дорогою в нього поламався гвинт. Пароплав ледве доплентався до пристані. Далі він мусів іти порожняком.

Юрко саме тоді був на пристані. Як на те, на березі було мало робітників, а знести вантаж треба було швидко. Юрко побіг кликати дядька Петра. Коли вони прийшли на пристань, то кілька хлопців умовлялися з капітаном.

— От і ми до вашого гурту! — промовив дядько Петро.

Гаразд. Тут треба до ночі вивантажити. Як нас десятеро, то певно, впораємось. А що дасте? — запитав капітана один з робітників.

— У мене 10.000 пудів вантажу. Даю за все 50 карбованців. Оберіть когось за старшого і ставайте до праці, бо мені треба швидко.

Робітники порадилися і стали на тому, що за старшого буде дядько Петро. Дядько Петро пішов з одним із робітників на пароплав оглянути вантаж. Вантаж складався з лантухів борошна та скринь тютюну. От Юрко з одним з молодших хлопців і взялись за паки, решта виносили лантухи.

— Ачхи, ачхи! — зачхав Юрко.

— Ачхи, ачхи! — зачхав Юрків поплічник. — Ну, й клята махра, так у ніс і лізе. Це з Черкас така міцна.

Робітники працювали тихо. Розмов не чути було. Іноді почується тяжке зітхання та швидке тупотіння босих ніг. На пристані стояли двоє з пароплаву і рахували за кожним разом: вісім раз, вісім два, вісім три... Юркові перші дві паки

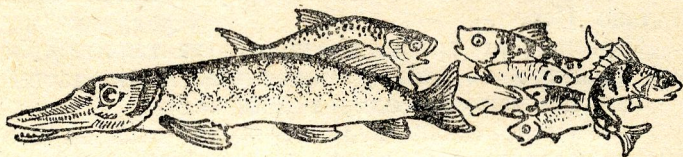
здалися тяжкі дуже, але далі він уже не помітив їх ваги, він намагався не відставати від хлопця, його заохочувала ця товариська праця.

— Який ти замурзаний та червоний! — привітав Юрка Івась В'юн.

— Попрацював би ти так, то ти ще кращий був би, — відповів стомлено Юрко. — Ти ось цілий день нічого не робив!

— Ба, ні, не вгадав! — весело засміявся Івась В'юн.

— Я теж заробив. — І він урочисто показав на рибу, що виблискувала на дні човна.

— Де ти взяв? — здивувався Юрко і підозріло подивився на хлопця.

— Це ми йому дали! — озвався чоловік.

Юрко тільки тепер помітив, що недалеко їх човна були рибалки.

— Він заробив — допомагав нам розбирати за двадцять риби.

— От з цієї дрібної зваримо юшку, а щупака засмажимо з картоплею. Знаменита вечерея буде, — облизував губу Івась В'юн.

VIII. ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА

— От ми й заробили удвох аж вісім карбованців, — казав дядько Петро другого дня. — На твою пайку, Юрку, випало 2 і пів. Можеш собі купити, що хочеш.

— Ні, це гроші не мої! — відповів Юрко. — Це — спільні гроші. От передусім купимо за ці гроші брезент, бо без нього ніяк.

Дядько Петро похвалив Юрка. Вони втрюх склали список речей, що їх обов'язково треба було купити.

— А тепер підемо оглянути Переяслав! — сказав Івась В'юн.

— Куди там підемо! Переяслав від пристані сім верстов. Ми повинні сьогодні до Канева дістатися. — І дядько Петро наказав збиратися в дорогу.

— Тепер Переяслав не цікавий, а колись він був дуже відоме місто. Хто збудував його — невідомо. Існував він ще й за печенігів. У літописця записано таку байку: ніби якийсь Ян Усмошвець вийшов на герць з одним печенігом і „перевя (цебто одержав) славу”. Тому і місто це зветься Переяслав. У XVII столітті тут запорожці, на чолі з Тарасом Трясилом, знищили польське військо. „Тарасова ніч” — звалася ця звитяга. А 1654 року підписав у місті Переяславі нещасну угоду з Московою гетьман Богдан Хмельницький! — розповів хлопцям дядько Петро.

За Переяславом почалися найкращі краєвиди на всій наддніпрянщині. На лівому березі, як і раніш, потяглися зелені луки. Правий берег укритися зеленими горами. Тут гори були найвищі. Вони в кілька лав: одні вищі, другі — нижчі; над самим Дніпром трохи нижчі, а за ними витикалися вищі. Всі гори густо вкривали ліси та сади. Яри між ними теж поросли зеленим чагарником, з-під якого весело дзюрчали прозорі джерела. Де-не-де між деревами видко було гарні будівлі. Траплялися й гори, вкриті плахтами нив, між прямокутниками темно-зеленого проса,

ясно-зеленого вівса, жовтіли жита та всяке квітя.

По дорозі до Канева Юрко дуже багато розповідав Івасеві В'юнові про Тараса Шевченка: хто він був, де народився і де поховали його. За розмовами промайнув швидко час. Юрко й не помітив, як вони проїхали 35 кілометрів і опинилися під Каневом.

Поминули пристань і пристали до Шевченкової гори. Тут гори підходили під самий Дніпро. За Шевченковою горою здіймалися ще вищі гори. На березі та під горою було кілька хат. Тут жили рибалки та ганчарі. На подвір'ї однієї оселі, біля хати, стояло чимало сірих глечиків, мисок, кухлів. Ганчар виставив їх просто проти сонця, щоб висохли.

— От тут у ганчара ти собі можеш купити нового глечика! — сказав дядько Петро, коли вони проходили повз.

— Хіба в нього буде такий, як у Межигір'ї? Там школа, є різне приладдя, зовсім інша глина. А ось цей ганчар самотужки працює. У кустаря не може бути такого краму, як на фабриці.

Тим часом вони підходили до Шевченкової могили. З самого низу гори починалися дерев'яні сходи.

— 362 сходи! — сказав Юрко, коли вони вилізли на гору.

— Та й гарно тут! — вигукнув з захватом Івась В'юн.

Справді, це був мальовничий куток. Посередині, на високому горбку, де й поховано Тараса Шевченка, стояв пам'ятник. До нього йшли гарні сходи, обведений був горбок штахетами. Навколо могили розкинувся садок, недалеко з лівого боку чепурна українська хата під стріхою. Біля хати

росли рясні квіти, запах від них стелився далеко.

Всередині хата була гарно оздоблена плахтами, рушниками. Тут був великий портрет та погруддя Тараса Шевченка. В кутку стояв стіл, на ньому великі книжки. В цих книжках розписувалися відвідувачі. На стінах малюнки, плякати, вінки.

Юрко пильно розглядав книжки, коли ж дійшов до останнього підпису, то хвилину подумав, далі взяв олівця і скоро написав:

„Ти радісно, без каяття
За рідний люд віддав життя”.

Юрко Крамарчук.

— І я хочу розписатися, і я хочу! — показався з-за Юркової спини голова Івася В'юна. Хлопець стояв на лаві і намагався взяти олівця з Юркових рук.

— Бери, пиши! — погодився Юрко, — але чи ти сам потрапиш гаразд написати?

— Пиши моєю рукою. Пиши: був Івась В'юн.

— Ні, так не годиться. Тут треба писати тільки поважно. Напишемо твоє ім'я та прізвище.

— А яке ж у мене прізвище? — Івась В'юн сумно подивився на Юрка. — Я не знаю.

— Не журись! — потішав його Юрко. — Напишемо — „Іван Подорожній”.

— От і добре! — зрадів Івась В'юн. — Тепер я знатиму, що я — Подорожній.

Чай пили біля хатки під грушею. Івасеві не сиділося на місці. Він усе вставав та оббігав садок.

— А я знайшов місце, звідкіля Дніпро далеко видно! — радісно кричав він дядькові Петрові й Юркові.

Це була лава на самому краєчку садка, над урвищем. Сонце сідало за сусідню гору. На зелено-

блакитному небі високо з-за горі розкинулося червоно-золоте проміння його. З цього місця видно далеко.

— Он, праворуч за оцими горами, — показав рукою дядько Петро, — висока гора, що зветься Княжа. На тій горі робили розкопи і знайшли теж стоянку людини первісної доби. Там, коло неї, є Холодний Яр. Це про нього Шевченко писав.

— Читав, читав! — сказав Юрко.

Холодних ярів тут багато. Звуть їх люди так тому, що це — глибокі урвища, а на дні їх здебільшого тече джерело холодної води.

А ввечері Юрко розіклав на столі в Шевченковій хаті мапу і щось довго шукав на ній.

— Знайшов! — радісно гукнув він, — ось те місце, де ми тепер, — і поставив на мапі хрестик. Потім заговорив знов:

— Дядьку Петре, ми вже проїхали від Прип'яті аж 284 кілометрів, а до порогів залишилося понад 300.

— А скільки рік поминули? — спитав дядько Петро.

Юрко подивився в зшиток: з лівого боку — Десна, та ось коло Переяслава — Трубіж, а з правого боку — Прип'ять, Тетерів та недалеко Канева — Рось.

— Дивись сюди, — звернувся він до Івася В'юна, — он яка довга ріка — Десна. Довша ніж Прип'ять, а я гадав, дядьку Петре, що Прип'ять найдовша.

— Прип'ять та Десна — найголовніші притоки Дніпрові. Десна справді довша, зате Прип'ять несе більше води до Дніпра.

— А скільки землі зрошує Дніпро — мало не всю Україну.

— Багато! — погодився дядько Петро. — Сточище Дніпрове таке завбільшки, як уся Німеччина або Франція.

Ранком коло Шевченкової могили було людно. По дорозі до Канева йшло і їхало багато селян. Хто ніс яйця, курей, молоко, хто гнав скотину або віз колеса, обіддя, горщики тощо. Дніпром з лівого берега плавом пливли дуби повні людей, рибалки теж поспішали в своїх каюках. Видко було по всьому, що в Каневі ярмарок.

Коли наші подорожні сідали в човен, вони почули якийсь чудний стукіт з лівого боку річки. Юрко прислухався.

— Це он той млин так гуркотить? — спитав він.

— От поїдемо до нього й побачимо, — сказав дядько Петро. — Це не млин, а валюшня¹.

У валюшні було дуже душно. Посередині, на камені, горів вогонь, а на вогні кипів окріп. До осі млинового колеса валій приставив кіш. У ньому лежали шматки брудної тканини. З боків осі в вузьких жолобах лежали важкі колоди. На кінці осі було вбито кілька кілків, а на колодах були карбіжі. Повертаючись, вісь зачіпляла за колоду, підіймала її вгору, потім відходила, а колода важко падала на сукно. Так падали й били сукно по черзі кілька колод. Сукно поливав валій гарячою водою. Іноді він перемішував шматки краму. Від скропу йшла густа пара.

— А що це у вас, діду, за прапорці? — спитав Юрко старого валія, показуючи рукою під стелю. Там висів жмут якихось паличок з нав'язаними на них ганчірочками.

¹ Млин, у якому витовкають вовняне сукно.

— О, та це, — засміявся дід, — мої розписки!

— Розписки? — здивувався ї дядько Петро.

— А так. Оце я, — пояснював дід, показуючи паличку з ганчіркою, — примірно скажемо, взяв сукно в Охріма Безручки, зразу ж відрізав шматок краму і прив'язав до нього паличку. Паличку ось, бачиш, — звернувся він до Юрка, — я тут надрізав таким чином, потім розчепірів її надвоє. Одна половина в мене, друга залишилася хазяїнові. От як буде сукно готове, важко тоді дізнатися чие — яке. Я тоді по ганчірці пізнаю — чие: від одного відрізав таке, — і дід показав трикутник, — від другого таке — це вже буде кружечок, від третього — довгенький край. От я до кожного шматка готового сукна ї причеплю його паличку.

— А як же ви дізнаєтесь, що цей шматок якраз Безручків? — спитав зацікавлений Юрко.

— А по карбіжці, — сміявся дід, — я ж тут записав: от як моя карбіжка притасується до тієї, що в нього залишилася, виходить, що його сукно, і забирай своє добро!

— Така канцелярія! — засміявся ї Івась В'юн.

За притокою Россю швидко гори зовсім зникли, а береги обабіч Дніпра стали низькі; з правого боку потяглися густі ліси. Тут знову Дніпро широко розлився, знову багато островів, зарічок і мілин. Особливо велика мілина недалеко Черкас.

Аж до Черкас їхали наші подорожні без жодних пригод. У Черкасах зупинилися: треба було дещо купити, написати листи додому.

— Ми з Івасем усе зробимо! — казав Юрко. — А ви постережіть човна.

— Ну, гаразд! — погодився дядько Петро. —

Тільки швидко повертайтесь. Ідїть на пошту, а їжу й соли я тут куплю.

Хлопці жваво пішли до міста. Побували на головній вулиці, кинули листи на пошті, та й назад до пристані.

А на пристані був великий рух. До самої пристані підходила залізнична колія. Тут вантажили безпосередньо з пароплавів у вагони, і навпаки.

— Знову борошно вантажать! — тоном знавця зауважив Юрко.

В цю саме хвилину один з лантухів розірвався і на землю посипалось щось блискучо-біле. І не оглядівся Юрко, як Івась В'юн опинився біля лантуха.

— От і не впізнав! — весело казав Івась, показуючи жменю. — Це — цукор солодкий. От покуштуй!

— Цукор? — здивувався й собі Юрко. Він уже звик, що скрізь із правого берега і з лівого перевозять Дніпром у різні боки переважно хліб.

— Він, він! — раптом крикнув Івась В'юн і зник у юрбі. Юрко за ним, але Івась мов крізь землю провалився. „Певно, побіг до дядька Петра”, — подумав Юрко і пішов до човна. Але на березі Івася теж не було. Пождали трохи — не йшов. Юрко почав турбуватися.

— З ним щось трапилось, — проказував він не раз, — щось трапилось!

— Ні, — заспокоював дядько Петро, — просто десь гав ловить і забув, що треба поспішати.

Час минав, а Івась В'юн не з'являвся.

— А, може, йому обридло з нами бути, — міркував дядько Петро, — скучив за своїми звичками та й утік.

— О, ні, дядьку, — гаряче заперечив Юрко, — він нас полюбив і звик до нас. Івась В'юн — гар-

ний хлопець, він цього ніколи не зробить, я піду пошукаю його.

— Краще тут залишайся. Пошукаю вже я його.

Але ніде хлопця не було і ніхто його не бачив.

Була обідня година. Людей було мало.

— Ви за хлопця питаєте? — почув дядько Петро. — Його доганяла якась жінка з кошиком у руці. — Я бачила, як потягнув міліціонер до району¹, хлопця невеликого, — сказала перекупка.

— В жовтому кашкеті? — перепитав радісно дядько Петро.

— Який там кашкет! — відказала перекупка. — Розхристаний, простоволосий, дуже плакав, просився, казав, що він не сам. Сторож не повірив — каже в районі розберуть. В районі дядько Петро відразу побачив Івася В'юна.

— Дядечку! — зрадів той і з радістю кинувся до нього. — Скажіть їм, що я кажу правду. Я пізнав того злодія, що нас пограбував, казав забрати його до району. А той, каже, що я цукор крав. У мене, як на те, в кишені знайшли цукор і потягли сюди! — жалівся крізь сльози хлопець, розтираючи руками бруд по всьому обличчю.

Дядько Петро швидко з'ясував у районі, що хлопець їде з ними, що він везе його до Кременчука в дитячу колонію, що цукру він не крав, а на дорозі зібрав і, коли правда, що він пізнав злодія, то шкода, що йому не повірили.

— Упізнав, упізнав! Це він був! У нього на шиї така велика бородавка, добре пам'ятаю це! — запевняв Івась В'юн.

— Не турбуйся, — потішав його старший

¹ Район — щось таке, як поліцейний комісаріят.

у районі, — твого злодія ми спіймаємо напевне.

— Швидше їдьмо відціля! — хапався Івась В'юн, коли вони підходили до човна.

— Є! — радісно крикнув Юрко, побачивши хлопця.

— Є! — гордо відповів Івась В'юн і кинувся Юркові на шию.

Човен плив серединою Дніпра, а Івась В'юн довго розповідав Юркові про свою пригоду з усіма подробицями.

— Я до нього: віддай наші речі! А він: це ти, щеня, ходи в район, там тобі покажуть, як цукор красти! — Ти, Юрасю, кажеш, може не він? Я ж добре пам'ятаю, ще хотів йому відкусити бородавку на шиї. А руку хто йому уразив, як не ви? — звернувся він до дядька Петра. — Рука в нього перев'язана, бо ви влучили. Та й він мене впізнав. Це був він! — уперто доводив Івась В'юн.

ІХ. ЗУСТРІЧ

Через чотири дні наші подорожні були вже недалеко Кременчука. Тут Дніпро широко розлився, з обох боків були луки й степи.

Поминули ліву притоку Сулу, проти неї пристань Бужин. Тут дядько Петро розповів дітям, що за 27 кілометрів від Бужина, на правій притоці Дніпра — Тясміні, стоїть місто Чигирин. Чигирин був колись столицею гетьмана Богдана Хмельницького. Недалеко Чигирини — його хутір, Суботів, де поховано Богдана.

Від Сули Дніпро поділявся на багато відног, що річищами звуться. Тут уже почали з'являтися й камені під водою.

— А ми вже швидко з тобою попрощаємося!

— казав Івасеві В'юнові дядько Петро. — Тут
десь я тебе влаштую.

Івась В'юн сумно подивився на дядька Петра.

— Навіщо?... Я не хочу, — просився він, —
я поїду з вами й далі.

— Ні, голубе, далі не можна. Ти нам зава-
джатимеш, а ти не сумуй, тобі добре буде.

Але це мало заспокоювало хлопця, і він, що
ближче під'їжджали до Кременчука, то більше
непокоївся.

Лівий берег помалу вищав, і біля міста Гра-
диського він був уже досить високий.

Подорожні пристали до берега. Тут, недалеко
їх, купалося багато дітей. Юрко з Івасем В'юном
підійшли до них і побачили, що всі діти були
в трусах. Вони бігали наввипередки, гралися
в довгої лози. Було дуже весело.

— А ось я як умію! — не втерпів Івась В'юн
і пройшовся колесом перед дітьми.

— От молодець! — закричали діти й заплес-
кали в долоні.

Швидко Івась В'юн весело бігав з молодшими
дітьми. Коли це їхній керівник засурмив, і діти
раптом побігли всі до нього. Почалися гімнастич-
ні вправи. Івась В'юн спочатку, мов зачарований,
дивився на вправи, далі почав собі робити рухи
за командою. Покінчили діти вправи, з реготом
і криком побігли купатися.

— Хто це? — спитав Івась В'юн Юрка.

— Хлопці із школи, — відповів Юрко.

— Гарні хлопці, і веселі які!

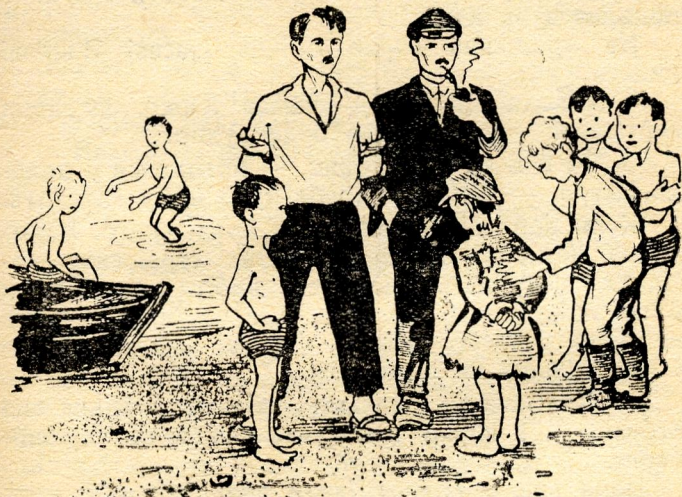
Тим часом до керівника хлопців підійшов
дядько Петро. Він довго про щось радився з ним.

— А йди но сюди, хлопче! — покликав дядько
Петро Івася В'юна.

— Ось, бачиш, як тобі пощастило: керівник погоджується взяти тебе до свого гуртка. Тобі тут добре буде — будеш учитися, в люди вийдеш.

— А що, діти, — озвався учитель до дітей, — візьмемо до себе цього безпритульного хлопця-сироту?

Всі подивились на Івася В'юна. Один хлопець підійшов і лагідно взяв його за плече.

— Візьмемо, візьмемо! Він гарний хлопець! — загукали діти.

— А ти ж будеш працювати? — запитав його керівник.

Івась В'юн засоромився зовсім, почервонів і блиснув з-під лоба очима.

— Буде, буде! — відповів за нього Юрко. — Він дуже пильний хлопець.

— А вчитися хочеш?

— Дуже! — насміввся нарешті сказати й Івась В'юн.

За годину дядько Петро з Юрком і Івасем В'юном були перед великим одноповерховим будинком. Навколо будинку ріс великий садок, а в ньому працювало багато дітей.

— Як тебе звати? — спитав завідувач Івася В'юна.

— Іван Подорожній! — відповів той і лукаво подивився на Юрка.

На прощання Юрко обіцяв Івасеві В'юнові писати.

— Шкода хлопця, — казав Юрко, як вони верталися, — без нього буде нудно.

— Та й я до нього звик, — погодився й дядько Петро, — тільки ж треба було йому лад дати.

Коли вони від'їжджали від Градізького, Юрко довго поглядав на берег. Йому страшенно хотілося, щоб Івась В'юн десь вибіг і, щоб вони його знову взяли до себе. Але на березі нікого не було. Нарешті Юрко зітхнув, махнув рукою і вже більше не оглядався.

— Дивіться-но, дядьку, скільки каміння на березі, — і Юрко показував рукою на правий берег.

Вони вже з годину їхали далі.

— Це Табуришівська загата. Відціля починається передпоріжжя. До справжніх порогів ще далеко, але такі загати дедалі частіше побачиш. Тепер не так видно — вода ще висока, а як зійде, то каміння повисовується на поверхню. Такі загати йдуть часом рівнобіжно з берегом, а часом перерізують ріку. Тут, як і біля Трахтомирова, обсаджують різними ознаками вільний шлях папроплавам.

— Та тут он, бачу я, — зауважив Юрко, — теж, як і в Трахтомирові, є каменярі.

— Відділя до Кременчука залишилося з 13 кілометрів. На підвечірок будемо там.

Не в довгому часі поволі здалеку виринав перед очі великий прозорий залізничний міст.

— Це вже п'ятий залізничний міст! — записував у зшиток Юрко.

— Кременчуцький міст трохи інакший за київський. На ньому відведено місце і для коней та пішоходів.

Обабіч Дніпра розкинулось аж двоє міст: з одного і другого боку видно було високі димарі фабрик, бані церков, кам'яниці.

— Виходить, що Кременчук і з правого, і з лівого боку Дніпра? — спитав Юрко.

— Ні, Кременчук з лівого, а праворуч — Крюків. Останній переважно робітниче місто.

Човен наших подорожніх причалив недалеко однієї з кременчуцьких пристанів. Саме коло неї збилося докупити кілька плотів. На плотах ішла шпарка робота. Юрко зацікавився і підійшов зовсім близько. З одного плоту робітники зносили великі колоди дерева і складали в стоси на березі. Двоє білорусів стояли на плоту і розрізали луб'я, що ними були пов'язані колоди. Юрко знав уже, що плотами приганяють дерево з півночі.

— Кому це ви пригнали дерево? — не втерпів він спитати одного з білорусів.

— А на тартак. Он, чуєш, як співає?

Юрко подивився в той бік, що показував білорус. На високому березі він побачив велику огорожену садибу, звідкіля чулося шипіння й гудіння.

Коли Юрко розповів дядькові, що бачив, той

підтвердив, що в Кременчуці, справді, є великі тартаки, або лісопильні заводи.

— Оглядати ми не будемо ані Кременчука, ані Крюкова. Побіжи, Юрку, на базар та купи харчів на дорогу. Сьогодні ясна місячна ніч, поїдемо вночі, а вдень десь відпочинемо.

Юрко з охотою пішов. На березі Дніпра, недалеко пристані, розташувався базар. Тут було кілька рундуків з усякою їжею, та й не мало перекупок з кошиками. Одна з них торгувала вареними раками та печеною рибою. Коло неї був натовп. Один чоловік саме вибирав у неї рибу.

— А по чім продаєте десяток раків? — спитав Юрко й нахилився до кошика.

— Двадцять копійок, хлопче, двадцять! — відповіла жінка. Випадково Юрків погляд упав на сусіда. На шії в нього стирчала велика бородавка й ліва рука була перев'язана. — „Він” — блискавкою промайнуло в голові хлопця. Юрко похапцем кинув жінці — „зараз візьму” і пустився швидко до берега.

— Дядьку Петре! — гукнув він ще здалеку. — Наш злодій тут. Он там купує рибу. Ходімо, ходімо швидше!

Коли вони підійшли до перекупки, то, звичайно, вже нікого підозрілого не було. На запити людей, чи не бачили, в який бік подався чоловік з перев'язаною рукою, одержували відповідь: „Тут людей багато, хто його зна, куди пішов”, „не наше діло” і „попитайте міліцію”. Як на те, міліції й близько не було.

— Знову втік. Не спіймали! — мало не плакав Юрко.

— Ходімо краще до човна, щоб на ньому він не втік! — пішов дядько Петро швидко до річки.

— Той золотий не втече. Колись таки його зловлять на гарячому вчинку. Будь певний!

А вузькими суточками, за тартаком, пробиралася темна постать чоловіка. З-під насуненого на очі кашкета грала погрозлива усмішка.

Х. СТРАШНА ПОДІЯ

Дедалі їхали Юрко з дядьком Петром, тим частіше зустрічалися то вдовж, то впоперек річки кам'яні загати. Посередині ріка була чиста.

— Від Кременчука до Січеслава 162 кілометри. Нам треба їх проїхати за 4—5 день, — казав дядько Петро. — А в Січеславі перепочинемо з день.

Та не так сталося, як бажалося.

Кілометрів за 60 від Січеслава, в густих шелюгах великого острова, відпочивали дядько Петро з Юрком. Це було дуже захисне і пустопорожнє місце. Навколо поріс густий верболіз. Подорожні на цей раз дуже потомилися, особливо Юрко. Він сьогодні вперто не пускав дядька Петра на весла, все більше веслував сам: хотілося швидше дістатись до порогів.

— Назбирай ломаччя, а я піду трохи берегом пошукати рибалок, куплю риби та зваримо юшку!

Дядько Петро пішов уздовж берега. За кілька кроків від них Дніпром плив каюк з двома рибалками. Каюк прямував до острова. Дядько гукнув рибалкам, чи нема в них риби. Ті похитали головами й показали рукою назад себе: там, мовляв, є. Дядько Петро подивився в той бік і, справді, побачив: далеченко, в затоці острова, поралися з неводами рибалки. Дядько Петро підійшов до них і посидів, аж поки вони витягли рибу, купив свіжих бобирців на юшку і за пів-

години в найкращому настрої повернувся до Юрка.

— Ану, хлопче-молодче, запалюй вогонь! — весело кричав ще здалеку дядько Петро, підходячи до своєї стоянки.

Але що це?! Юрка не видно. „Кудись поїхав сам”, — незадоволено подумав дядько Петро й почав гукати на хлопця та оглядати береги. Ніде нічого. Тепер тільки зауважив він, що коло їх місця багато слідів на піску. Тут, безперечно, було кілька людей. Ось слід від чобота, а ось від босої ноги, і той, і другий далеко більші за Юркові, а ось і слід від Юркових сандалів. Навколо валялося розкидане ломаччя. Дядько Петро почав дуже непокоїтись. Йому вже було ясно, що тут трапилось якесь лихо. „Забрали все, й човна... Невже ж заподіяли щось хлопцеві?” — „А! — вдарив він себе по голові, ніби догадавшись. — Це були ті двоє, що я за рибу питав! Що робити?” І дядько Петро хочав розглядати, куди йдуть сліди. Коли це раптом побачив, що один слід широкий (наче щось тягли по піску) ішов до шелюгів. Поруч його сліди великих чобіт. „Убили хлопця й затягли”, — з похололим серцем, з невимовним хвилюванням подався дядько Петро за слідами. В густому лозняку та чагарнику сліди губилися. Дядько Петро зупинився в розпачі. „Куди йти? В який бік?” — обзирає він навкруги густі кущі. Тут він побачив, що в одному напрямі листя на кущах подекуди оббите. Він похапцем кинувся туди.

Не пройшов дядько Петро й двадцять кроків, як раптом спіткнувся і впав.

— Юрку! — скрикнув дядько Петро, коли побачив, на що він спіткнувся.

Це був справді Юрко, але в якому вигляді!

Руки і ноги міцно пов'язані мотузками, голова закутана в якусь ганчірку, ноги босі, на тілі замість одержі — лахмани з сорочки, тіло все в синяках. Вмить дядько Петро зняв ганчірку з голови. В роті бідного хлопця стирчала якась брудна хустина. „Вбитий!” — з мукою вигукнув дядько Петро.

Але Юрко не був убитий. Заледве дядько Петро витяг хустку з рота, почулося тяжке зітхання. Похапцем розв'язував дядько Петро Юрка, взяв на оберемок і поніс до Дніпра. За кілька хвилин хлопець очумався.

— Ви пішли, — почав розповідати кволим голосом хлопець, — я почав збирати ломаччя. На самому березі його нема. Отож я й пішов між шелюги. Назбирав оберемок і повернувся до човна. Коли це бачу, що коло нього двоє. Я ближче, бачу — відпихають уже човна. Я кинув дрова та до них. Кричу: „не займайте!” А вони як накинуться на мене. Я пручаюся, а вони насіли, встромили в рот ганчірку, в'яжуть мене... Я тільки добре запримітив, що один був знову той трипільський злодій. Це він нам віддячив за те, що ви його поранили! Він трохи мене не вбив... Усе шипів наді мною: „Здыхай собако! Знатимеш, як людей стріляти. Вб'ю”. І він мене вбив би, але товариш йому сказав, що треба швидше тікати. „А це падло (це на мене казав) кинемо в кущі, він там і сам подохне!” Далі я нічого не пам'ятаю... Все, все тепер у нас забрали, і я голий, — плакав знесилений хлопець. — І човен забрали! Ох, що ми тепер робитимемо?

— Що там речі й човен. Вони тебе хотіли стратити! — потішав дядько Петро. — Обійдемося й без човна: досі їхали, тепер підемо до Січеслава пішки. Ми з тобою живі, то нема чого

й сумувати. Вийдемо з біди! — пригорнув до себе дядько Петро Юрка.

Надвечір перевезли рибалки наших подорожніх на правий берег Дніпра у своє село. Тут дядько Петро купив деяку одержу Юркові. Розпитували вони в селян про свій човен, але люди впевняли, що ніхто за цілий день до їх берега не приставав. „Хіба вгледити, хто Дніпром пливе!”

Вночі Юркові зробилося погано й він кидався, стогнав, плакав. Дядько просидів коло нього, і хвилини не стуляючи очей. Він дуже хвилювався, боячися, що хлопець захворіє. На ранок Юрко заснув спокійніше і спав міцним сном аж до вечора.

— Ну, й налякав ти мене, — казав дядько Петро, коли Юрко прокинувся, — я вже думав, що ти справді захворієш.

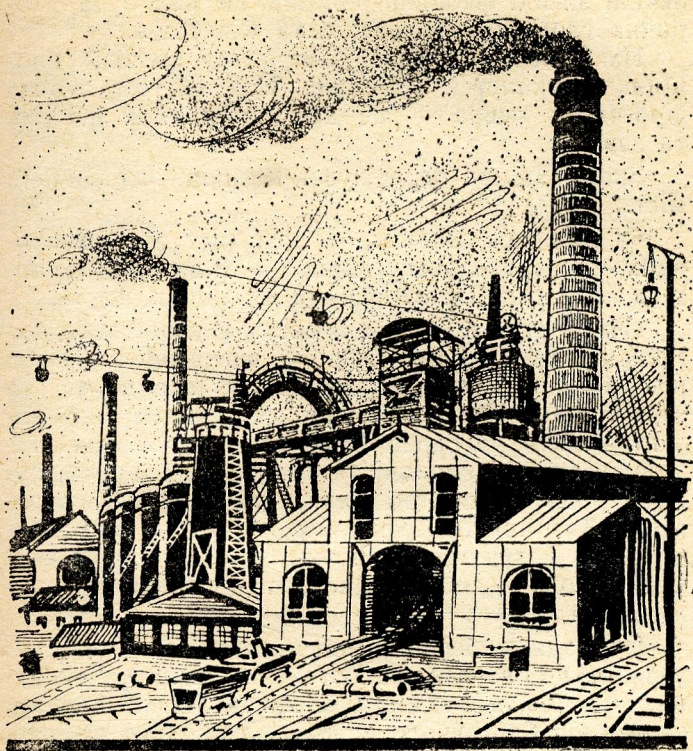
— Дурниця! — весело відповів Юрко і бадьоро потягнувся. — Я себе зараз чудесно почувую, тільки їсти хочу страх! Цілого барана з'їв би.

— Барана нема, а чудесний борщ із свининою є; наварила його нам господиня, іди їсти!

Другого дня Юрко зовсім поправився і весело йшов за дядьком Петром дорогою понад Дніпром.

ХІ. ЗЛОВИЛИ

В кінці третього дня підходили наші подорожні до Січеслава. Поминули вони багато сіл. У цих місцях сіл було багато: пройдеш 2—3 кілометри і нове село. Недалеко від Січеслава — в Кам'янському, побачили великий ливарний завод. До заводу ішла й колія залізнична рівнобіжно з Дніпром аж до Січеслава.

— Це колишні заводи Бельгійського т-ва. За-
лізниця їх єднає з Січеславом і безпосередньо
з Кривим Рогом, — пояснював дядько Петро.

Поминули і робітничий виселок Нові Кайда-
ки. Тут Юрко знову побачив великий завод, ко-
лишній Брянський залізо-виробничий. Заледве
вони вийшли з Нових Кайдаків, як побачили в да-

лечині високі фабричні комини. Це вже була фабрична слобідка — передмістя Січеслава.

На правому березі Дніпра, на високій площині, розкинувся Січеслав. Над містом стояла сіро-чорна хмара — це дим з багатьох фабрик та заводів.

Знову Дніпро перерізував великий залізничний міст.

— Дивіться, дядьку, — цей міст двоповерховий! — звернув увагу Юрко. — Внизу йдуть поїзди, а нагорі їздять кіньми та пішки йдуть.

Понад січеславським берегом розкинулося багато пристаней, здебільшого вантажних. Коло них цілий ліс щогол, димарів з пароплавів та суден. І тут Юрко побачив силу плотів, що вивантажували на берег. Коли наші подорожні підходили вже до передмістя Січеслава, в повітрі лунали різні звуки, що зливалися в одну музику міста. Тут чулися і фабричні гудки, і трамвайні дзвінки, і гуркіт по бруку, і галас людський. Одно слово — вони підходили до великого промислового міста.

Проходячи берегом повз пристані, Юрко зауважив, що вантажили багато залізних та чавунних виробів, а в одному місці аж чорно було на вулиці від блискучого дрібного кам'яного вугілля. Вантажили також немало й соли. Дядько Петро розповів Юркові, що Січеслав є осередком металевих виробництва. Від нього недалеко Кривий Ріг та Донецький басейн, де великі поклади залізної руди, кам'яного вугілля та кам'яної соли.

— А це вже якраз тиждень, як нема з нами Івася В'юна, — згадував Юрко ввечері. — А якби він з нами був, — додав далі хлопець, — там, на острові, то напевно допоміг би мені, й ми б

урятували наші речі. Мені особливо шкода моєї скриньки: там і мапа була, і щоденник мій.

— Хоч і жалкуй, а не вернеш! От краще напиши додому листа. Тільки за подію нічого не пиши. Приїдемо, — розкажемо, а то батьків це занепокоїть.

Вранці оглянули трохи місто; дядько Петро заходив і до міліції, розповів за пропажу. І тут обіцяли відшукати злодія. По обіді пішли до Краєвого Музею.

В Музеї було багато відвідувачів. В одній кімнаті дядько Петро з Юрком розглядали зброю кам'яної доби. Раптом між ними просунулась чиясь голова.

— Івась В'юн! — радісно гукнув Юрко. — Відкіля ти взявся?

Справді, це був Івась. За ним наші подорожні побачили й тих дітей з Градізького.

— Ми приїхали оглядати січеславські фабрики, — розповів гордо Івась В'юн. — Я упросився, щоб і мене взяли. Був певний, що вас тут зустріну.

До вечора Івасеві дозволили побути з Юрком, а ввечері мусів повернутися до загону. Зупинилися хлопці недалеко того готелю, де зупинився дядько Петро з Юрком, треба було тільки базарний майдан перейти.

Івась був страшенно обурений, коли йому Юрко розповів про страшну пригоду з бандитами.

— От шкода, що мене не було з вами. Я б йому показав! — хвалився хлопець. — Ну, та він від моїх рук не втече.

— Ну й пустомеля ти! — розсміявся дядько Петро. — Одно слово — „в'юн”, а ще й вихваляєшся!

Завидна попрощався Івась В'юн з нашими дорожніми і пішов додому. Коли він переходив майдан, два чоловіки перерізали йому шлях. Обидва були на підпитку.

Івась В'юн випадково почув:

— Право слово, не брешу, все покинув у Степаниди.

Хлопець здригнувся: він пізнав голос. З хвилину Івась В'юн постояв, далі рішуче махнув рукою. П'яні так були зайняті своєю розмовою, що не помітили, як за ними назирцем ішов хлопець. Раз навіть один із них обернувся і подивився п'яними очима на Івася (Івась прикипів на місці), але не пізнав його: в чистенько вбраному хлопцеві тяжко було пізнати Івася В'юна. За півгодини чоловіки дійшли в брудний, вузький завулок, що виходив просто до Дніпра. Вже добре вечоріло, коли двоє п'яних відразу зникли, мов крізь землю провалились.

— Де вони поділися? — подумав Івась В'юн і повернув голову в правий бік. Тут він побачив, що одна дошка в дерев'яному баркані хитається.

— Ага, сюди пролізли! — радісно усміхнувся Івась і, оглядаючись на всі боки, поліз на животі до дошки. Він підважив її й заглянув крізь щілину. Надворі нічого не було, тільки в одному кутку двір спускався кручею вниз. „Певно іде дорога до Дніпра, тут вони заховали й дядькового човна! — промайнуло в хлопцевій голові. Він поволі, все на животі, поліз попід барканом до кручі. Біля неї Івась легко скочив на ноги і зазирнув униз. Унизу, під кручею, примостилася обшарпана хатина. В одному вікні тьмяно блискало світло, вікно було запнуте ганчіркою, але вгорі ганчірки не вистачало і то звідти виходило світло.

Івась, наче справжній в'юн, зіп'явся на вікно і втопив очі в щілину. В брудній хаті сиділо троє: два чоловіки, за якими стежив Івась, та підстаркувата жінка. На столі стояла пляшка з горілкою, шматки хліба, ковбаса та порізаний оселедець. В білому глечики горів недогарок свічки. Всі троє розглядали одержу, що її показував трипільський злодій. Це був він, Івась був уже цілком певний з того: на шиї ясно видно було велику бородавку. „Дядькова сорочка... і гудзика на комірі бракує"! — мало не крикнув Івась В'юн і похапцем побіг до наших подорожніх. Ті вже збиралися лягати спати. Але тепер дядько Петро відразу пішов з ним до району.

За годину Івась В'юн підводив сторожу до бандитського лігва. Бандити не чекали на гостей і спокійнісінько спали.

Виявилося, що трипільський злодій був добре відомий грабіжник, бо працював на пароплавах Дніпрових, його вже шукали. На жаль, не всі речі повернули, бо злодій уже багато встиг продати, загинув і човен. Знайшлися Юрків глечик та скринька, — хлопець був надзвичайно щасливий із того.

— Ну й молодець Івась! — хвалили його всі.

— А таки не втік від мене! — гордо відповів Івась В'юн дядькові Петрові.

Юрасів лист.

„Любі тату й мамо! Ми вже в Січеславі. Їдемо добре. Живі й здорові. Сьогодні оглядали Краєвий Музей. Показував нам усе директор Музею проф. Д. І. Яворницький, старенький, невисокий чоловік, з сивими вусами. Дуже цікаве все було. Тут зібрано багато старовинних речей ко-

заків запорізьких: одежа, зброя, посуд, кораблі тощо. Розповідав нам професор, що за-порожці жили на Дніпрових островах за порога-ми. Найбільша Січ була на острові Хортиці, що займає 2500 десятин землі. Розповідав і як за-порожці жили: літом ходили військовими походами, нападали на всяких насильників, відбивали невільників у татар, а зимою жили в зимівниках, недалеко від Січі, та господарювали. І от що чудно — жінок на Січ не пускали зовсім. А які в Музеї гарні козачі прапори, бунчуки, пірначі! По обіді бачили перегони на човнах. От цікаво було! Перегонні човни (гончаки) такі довгі та вузьенькі. Було їх аж 8 човнів, по двоє людей на кожному. Улаштовував змагання спортовий гурток. Кожен човен мав окремий свій прапорець. Гончаки вишикувалися в ряд. Потім була команда й зразу всі вирушили разом. Якийсь час їхали всі поруч, мов по шнурочку, а потім троє випередило. Далі попереду було тільки двоє і вже зовсім близько від мети один прийшов перший. Усі його гучно вітали і видали йому нагороду: гарний срібний годинник. Я вже дуже за вами заскучав. Уже швидко побачимося. За 8 день: 4 дні до Херсону, а від Херсону додому. Сьогодні субота, в тамту неділю будемо дома. Цілую міцно. Оленці привезу подарунок. Який — не скажу. Хай покортить. Ваш Юрко Крамарчук”.

Надвечір дядько Петро з Юрком прийшли до села Лоцманська Кам'янка. Йшли вони весь час берегом Дніпра. Краєвиди тут скрізь надзвичайно гарні. З води без перестанку витикається то тут, то там каміння: або загати, або окремі скелі. Немало тут і островів. Деякі з них укриті густими гайками, а більшість тирсою та шелюгами. Села тут теж мають інший вигляд. Особливо вра-

зило Юрка те, що на подвір'ях немає нічого, крім довгої хати. Огорожі теж не з дерева або хмизу, а просто складені з каміння. В деяких оселях і зовсім немає огорожі.

— Які у них чудні хати? — казав Юрко. Коли вони увійшли до однієї, щоб попросити напиться води, то він зрозумів, чому то так було: це була й хата, й комора, й хижа під одним дахом.

Подекуди свиней та овечок тримали в обкладених камінням ямах, або просто десь під скелею.

Проходили вони й німецькі села. Ці останні були чепурніші. Німкені виглядали неначе черниці; всі вони були одягнені однако: на всіх довгі темні сукні, з довгими рукавами, широкі фартухи, на голові біленькі хусточки.

— Тут, — казав дядько Петро, як вони входили в Лоцманську Кам'янку, — заночуємо, а завтра світом поїдемо на пороги.

— А що це у вас, діду, он там на горі? — спитав Юрко старого діда, що сидів поруч них.

— Е, синку, — прошамкотів старий. — Там колись з давніх-давен була польська фортеця — Кодак. От, ходи за мною, я тобі покажу.

Коли вони вийшли на гору, то Юрко нічого не побачив.

— Дядьку Петре, тут ніякого знаку фортеці немає! — звернувся він до нього.

— Ба ні, ось тут, — показував дід на ями та вали, — ось тут була фортеця.

— Дід правду каже: тут була колись збудована фортеця. Відціля польська шляхта не пускала запорізьких козаків на Україну. Але й ця фортеця не злякала козаків — вони її зруйнували. Коли поляки показували Богданові Хмельницькому (тоді ще сотникові) цю фортецю, —

вони хотіли налякати козаків, — то він сказав їм: „Що руками людськими збудовано, можна руками людськими й зруйнувати”!

— Правду сказав! — засміявся дід. — На козаків будували, а козаки й зруйнували!

Рано вранці дядько Петро, Юрко, двоє хлопців та лоцман сідали на великого довгого човна, що „дубом” зветься.

Ще здалеку почулося гудіння й рев води. Пороги можна було проїхати або „козацьким ходом”, або обхідними каналами. Козацький хід — це природний хід між самими порогами. Цим ходом можна було їхати тим, хто його добре знав, та ще конечно в тиху годину.

— Як здійметься вітер, або буря, — розповідав старий лоцман, — то так і не думай їхати — на тріски потрощить. Наляж, наляж! — керував він.

У Юрка аж серце завмерло, коли він побачив, що їх човен наближається до порогів. Навколо стирчало гостре каміння, а коло нього билися хвилі й розпадалися білою піною. З одного берега на другий вода кипіла, мов окріп. Течія була така швидка, що Юрко й не помітив, як за хвилину їх човен винесло на спокійну течію.

— Ось ми й проїхали Кодацький поріг! А що, злякався? — спитав дядько Петро Юрка.

— Ще б, пак, — сказав один з хлопців, — дивіться, як сполотнів.

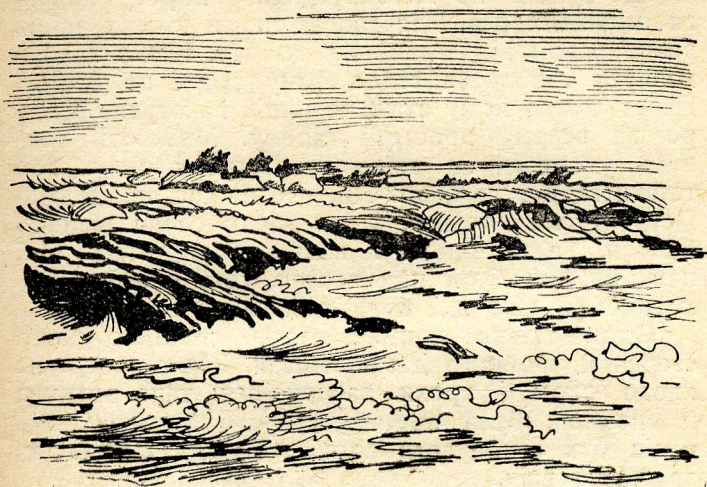
— Ні, я не злякався, а так, моторошно трохи, — ніяково виправдовувався Юрко.

— Ти бережи сили. Ми проїхали один тільки поріг, а їх аж дев'ять.

— Ну, та не всі страшні! — озвався лоцман. — От п'ятий — Ненаситець, так то — штукерія! Найстрашніший. За ним — Пекло! А в тому Пек-

лі стільки люду смерть собі знайшло — і не злічити!

Пороги розкинулися на кілька верстов один від одного. Поміж ними Дніпро тече спокійніше. Тут на ньому зустрічається багато островів і окремих великих скель. Особливо велика скеля на одному острові — дуже висока, з гострим верхом, що зветься Дзвіницею. Береги, як правий,

так і лівий, круті і місцями являють із себе стрімкі гранітові скелі.

— Від Січеслава, — казав дядько Петро, — Дніпро тече знову з півночі на південь і трохи на схід, а від Запоріжжя повертає на південний захід, аж до Чорного моря.

— А відкіля тут пороги взялися? — спитав Юрко, як вони проминули третій поріг.

— Ти ж знаєш, що ще з Київщини Дніпро

тече поруч Дніпрянського кряжу. Він то підходить, то відходить від нього. Це величезні поклади каміння. В цьому місці якраз, з передісторичних часів іще, утворилася щілина в цім кряжі. От Дніпро, що до того часу тік на схід, тут раптом повернув на південь і тече через цю щілину. Ось бачиш, які величезні скелі попадаються все частіш обабіч Дніпра.

Ще далеко до Ненаситецького порогу почувся страшний рев. Здавалося, тисячі хижих звірів ревла разом від страшного голоду. Юрко глянув наперед і волосся стало йому сторч на голові. Перед очима йому сказано кипів і лютував Дніпро на всьому просторі своєму. Мимохить хлопець ухопився за дядькову Петрову руку. Той тільки глянув на нього і нічого не сказав. Дядько Петро і сам чуввав, що в нього серце швидко билось. Та не тільки в наших подорожніх. І ті парубки, що були при веслах, геть чисто пополютніли, а вже які були при звичаєні.

Один тільки лоцман стояв спокійно коло стерна й урочисто давав накази. Юрко кинув на нього оком і трохи заспокоївся: така велична й спокійна була постать старого лоцмана. Він мусів був заховувати спокій, бо він відповідав за життя всіх.

Хвилина... і човен опинився серед кипучої води, в середині порогу. Тут було страшно, але це ще не було найстрашніше місце.

Раптом щось затріщало в човні і його, неначе якась велетенська сила, шарпнуло вниз за водою. Здавалося, що в човен учепилися гострі кігті невидимого страховища і сказано тягли човен наперед. Це й було так зване Пекло. Юрко від жаху нічого не бачив, як на високій сусідній скелі сидів великий степовий орел і спокійно дивився

як там унизу купка людей боролася за своє життя.

Ще хвилина, і човен винесло на спокійне місце. Всі задоволено зітхнули.

— Ну, тепер, хлопче, — звернувся ласкаво лоцман до Юрка, — найгірше минули, решта п'ять уже не такі страшні.

Юркові довго ще вчувався страшний гуркіт кипучої води. Після цього порогу гребці трохи перепочили, а далі знову вирушили.

Важко було зразу звикнути до такої плавби, тому Юркові щоразу, як вони переїжджали пороги, захоплювало дух. Ось, нарешті, вже останній — Вільний. За ним Дніпро попадає в так зване Вовче гирло. Тут ріка тече між високими стрімкими скелями — дуже вузьким коридором.

— Який тут вузький Дніпро! — зауважив Юрко. — Здається, можна переплигнути з одного берега на другий.

— Переплигнути не переплигнеш, — відповів дядько Петро, — а справді — це найвужче місце на всьому Дніпрі. Тут не більше як 80 сажнів. Он, бачиш, який міст. Ми до нього їдемо.

Справді, човен наближався до незвичайного мосту. З однієї скелі на другу він перекидався одною суцільною аркою.

— Який гарний і як до нього високо! — сказав Юрась, коли човен проходив саме під мостом.

— Греки в X віці писали, — додав дядько Петро, — таке: „тут Бористен (тобто Дніпро по-нашому), як дивитися знизу, має береги такі високі, що хіба тільки стріла може до них долетіти”.

За верству від Вовчого гирла Дніпро розлився в широке плесо. З правого боку берег мав вигляд півострова, на якому Юрко побачив гарненькі будівлі з садками, високо в небо підіймалася стрімка баня дзвіниці. Вони під'їхали до німецької колонії Кічкас.

— В Кічкасі ми встанемо й подивимося, як будується дніпровська електростанція!¹ — сказав дядько Петро.

ХІІ. ДНІПРЕЛЬСТАН

На тому місці, де мали збудувати Дніпрельстан, кипіла жвава робота. Знайомий дядькові інженер водив наших подорожніх скрізь. В одному місті грабарі рівняли берег, в іншому звозили великі колоди, там каміння складали в стося. В повітрі лунав стукіт, свист, рев, галас. Галас ще іноді перепинявся гуркотом вибухів. Дві річі звернули на себе найбільше Юркову увагу. Він із захопленням дивився, як закладали під скелю міну, як підпалювали її, як усі розбігалися.

— Раптом вибух, і в повітря летить водоспад дрібного каміння. Це одне. А друге — екскаватори — машини, що виконували грабарські роботи. Машина кінчалася великою шиєю, наче журавель у колодязі. На кінці ший залізний кіш. Час-від-часу машина цим кошем механічно набирала землі з берега й переносила до вагона; там її, знову механічно, екскаватор висипав і вертався на старе місце. Недалеко робіт проходила колія залізниці.

Інженер, дядько Петро та Юрко стояли на кручі над Дніпром.

¹ Наші подорожні плили Дніпром ще перед будовою відомої електростанції.

— Ось, бачите, проти нас дві скелі, — показував рукою інженер, — якраз між ними й буде будуватися гребля. Гребля матиме вигляд півкола, обернутого опуклою частиною на північ. Гребля має бути дуже висока — 52 метри заввишки. Під лівим берегом Дніпра, в кінці греблі, мають збудувати шлюзи.

— Коли така висока гребля буде, то й вода, виходить, дуже підійметься по той бік? — здивувався Юрко.

— А якже! Її й будують таку високу на те, щоб вода піднялася і покрила всі пороги. Вода йтиме на 2 метри вище від найвищого порогу. От сідаймо тут на траву, — запрошував інженер, — і я вам коротенько з'ясую, яка буде користь від Дніпрельстану.

Всі сіли. Юрко ліг на живіт, підпер голову руками і приготувався слухати.

— Дніпрельстан має дві мети, — почав інженер: — зробити Дніпро сплавним на всьому його шляху — раз, і використати силу води — два. Досі Дніпро був судноплавний до Січеслава з півночі, та до Запоріжжя з півдня. Дотепер треба всі вантажі від Січеслава до Запоріжжя, або навпаки, перевантажувати на залізничні поїзди. Дніпрельстан дасть можливість перевозити вантажі з далекої півночі на південь, і навпаки, безпосередньо. Пароплави підійматимуться й спустатимуться за допомогою шлюз, що за них я вже згадував. Силою води користуються за кордоном уже давно, особливо в тих країнах, де мало кам'яного вугілля. Її й називають „білим вугіллям”. У нас її використовують покищо тільки на водяних млинах. Ви це, напевно, бачили й самі? — звернувся він до Юрка.

— Бачили кілька разів! — відповів Юрко. — Біля млинів теж роблять гатки, щоб вода з більшою силою падала на лотоки, щоб ці останні швидше крутилися.

— От-от, так само й тут буде. Вода з цієї височезної греблі з великою силою падатиме на турбіни. Турбіни крутитимуться, а за ними крутитимуться й машини, що вироблятимуть електричну енергію. Ви тепер можете собі уявити, скільки можна буде збудувати різних заводів та фабрик, яким Дніпрельстан даватиме таку дешеву силу. Ця сила дорівнюватиметься 900.400 силам робітників.

— Коли так високо підійметься вода, то вона позаливає далеко береги, — сказав Юрко і скочив на ноги. — От усі ці села й таку гарну колонію покриє вода.

— Ця колонія, та й села, що лежать близько берега, справді опиняться під водою, — відповів інженер. — Але це, порівнюючи, невелика шкода. Бо що вона значить перед тією величезною користю, що принесе майбутня повідь. У цих місцях підсоння гаряче. Літом ниви виснажує сонце. А тоді Дніпро зрошуватиме на великому терені землі. Ниви буйно зазеленіють по всіх околицях Дніпра. Он, бачите, посередині ріки великий острів — Хортиця, де колись отаборилося славне Запоріжжя, що тепер поріс травою, там пасуться отари овець та люди картоплю садять. А Дніпрельстан перетворить його на родючі землі.

— Шкода тільки, що пропаде така краса, як пороги! — зауважив дядько Петро.

— Зате буде інша краса! — з захопленням перебив його інженер. — Ви тільки уявіть собі, яка велична картина повстане перед вами: на

північ від греблі велечезне плесо води, до моря подібне, а на півдні — вода широкими водоспадами падатиме на 30 метрів униз. Хіба це не краще за пороги?! — так закінчив своє пояснення інженер.

— Е, ви думаєте, як технік, — сказав Юрко, — а нам шкода старого Дніпра!

До міста Запоріжжя дядько Петро з Юрком доїхали човном. Коли вони пливли повз Хортицю, Юрко звернувся до дядька Петра з проханням зупинитися на ній і оглянути місце колишнього Запоріжжя.

— Ні, хлопче-молодче, — заперечив дядько Петро. — Тепер ми не маємо часу оглядати. В Запоріжжя ми приїдемо з тобою на той рік. Козацька Січ була не тільки на Хортиці, була ще й Чортомлицька Січ та інші. Тоді вже ми гаразд усе оглянемо. У мене відпустка тільки на місяць, а ми в дорозі оце 28 день. Боюся, що не встигну завчасно повернутися.

На Запоріжжі наші подорожні одержали багато листів; дядько Петро одержав ще й гроші. Юрко теж одержав два листи з дому.

ХІІІ. КІНЕЦЬ

Другого дня вранці дядько Петро з Юрком сіли на пароплав і поїхали до Херсону.

Від Запоріжжя Дніпро повертає на південний захід і так тече аж до Чорного моря.

Їхати пароплавом зовсім інша річ, ніж човном. Юрко з великим задоволенням сидів на палубі й оглядав околиці Дніпра.

Гори, скелі, каміння потроху зникали зовсім. Дніпро тут плив широкою долиною, подекуди береги вкривали болота, а між ними виблиску-

вали озера. Попадалися по дорозі великі й малі острови, вкриті густим зеленим очеретом. Над ними літало багато птаства.

— На цих плавнях полювати добре, — зауважив Юрко. — Дивіться, скільки там птаства.

— Тепер ще не вільно, а от як можна буде, то, справді, мисливцям тут є коло чого походити.

— Коли ми приїдемо до Херсону? — спитав дядько Петро контролера, коли той перевіряв квитки пасажирів.

— Від Запоріжжя до Херсону біля 312 кілометрів. Надвечір будемо на місці.

Рух на Дніпрі тут був дуже великий. Вгору і вниз Дніпром їхало багато буксирів та берлин. Особливо великий рух був коло пристані Нікопільської. Пароплав підходив до неї широким Дніпровим річищем.

— От дивись, Юрку, — показував дядько Петро, — хто б подумав, що тут, де ми з тобою ідемо, колись була земля — Запорізький Луг. Між Лугом був по один бік — Дніпро, а по другий — річка Підпільна. На Лугу було запорізьке кладовище. А он там, далі за пристанями, бачиш, — млин тепер, а колись там був — Микитинський Ріг, коло нього була найкраща переправа через Дніпро. Тут же була й Січ Запорізька — Микитинська. Посередині Лугу тоді росла велика груша, а на груші — орлине кубло. От згодом вода геть чисто підмила берег, Підпільна злилася з Дніпром. Ця віднога зветься тепер Орловою річкою. Порівнюючи недавно, недалеко Нікополя знайдено великі поклади манганової руди. Цього металу дуже потребують металургічні заводи, тому його вивозять багато до Січеслава. Немало й хліба вантажать на цій

пристані, переважно пшеницю (на Херсонщині чорний хліб — рідкість).

Дніпро розлився коло Херсону аж на 17 кілометрів завширшки. Тут він поділився на багато відног, що гирлами звуться. Деякі з них завширшки більш від кілометра. Між Дніпровими гирлами зелені острови. Дно в гирлах чисте, піщане й глибоке. До Херсону підходять морські пароплави.

— Відцїля, Юрку, ми поїдемо додому вже морем, — казав дядько Петро, коли їх пароплав зупинився біля херсонської пристані.

— Завтра вранці он той пароплав іде на Одесу, — мені казав капітан! — і Юрко показав рукою на великий пароплав, що стояв недалеко. — Ним завтра й поїдемо? Коли б уже швидше додому.

— Завтра, завтра! Я теж хапаюся. Оглядати Херсон ми не будемо за браком часу. Це велике торговельне місто. Тут найбільше збирається хліба та вовни. От ці кораблі, що ти бачиш, вантажать переважно пшеницею та вовною.

— А чому вовною? — спитав Юрко.

— Це ж степова смуга. Тут багато паші, от люди й розводять шпанку-вівцю. Херсонська вовна — найкраща на Україні.

Другого дня вранці наші подорожні сіли на морський пароплав.

— Херсон — гарненьке місто, багато в ньому садків! — казав Юрко. — А чи далеко море?

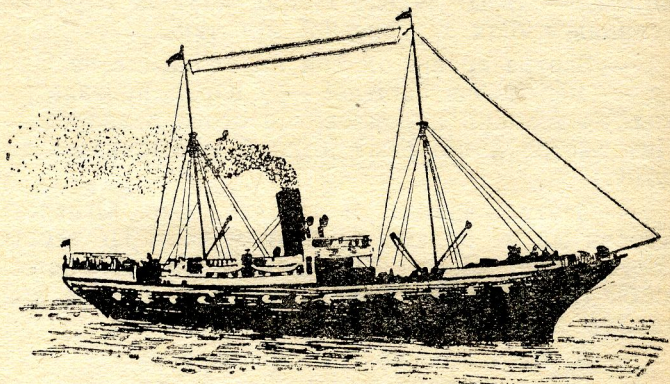
— Ні, тут уже зовсім близько. От проїдемо 28 кілометрів і почнеться Дніпровський лиман, а там і море.

Пароплав швидко ввійшов у широчезну ріку — це й був лиман. Тут Дніпро зливається з рі-

кою Бугом. З лівого боку берег усе вужчав і вужчав.

Юрко стояв на носі пароплава й дивився. Йому здавалося, ніби він летить кудись уперед — у невідомий край. Але ось лівий берег зовсім зник. Це вже тільки довга піщана коса. Пароплав раптом повернув і Юрко побачив просто проти себе безкраю синю воду. Куди не глянь — скрізь була вода.

Хвиля підхопила пароплав і він хитнувся. На

морі вітер піднімав чималі хвилі. Юрко виразно побачив, як ніс їхнього пароплава піднявся догори, а далі покотився кудись униз. „Неначе на гойдалці гойдаємося!” — подумав Юрко.

— Ходи, Юрку, в каюту! — почув хлопець дядьків голос.

Ледве дійшов Юрко до койки, як почув страшний біль у потилиці; серце йому завмерло, щось гарячою хвилею підкотилося до горла.

Юрко захворів на морську хворобу. Очумався хлопець тільки в Одесі, як вийшли на берег.

Дома на Юрка чекав якийсь лист.

— Від кого він? — дивувався хлопець, розриваючи конверт. — Дядьку Петре, це Івась В'юн пише! — зрадів Юрко й голосно прочитав листа.

„Любі мої, Юрку та дядьку Петре! Мені тут добре й весело. За вами тільки скучно. Пишіть мені, як ви доїхали? Я щось задумав — одну хитру штуку! От побачите!

З товариським привітом Іван Подорожній”.

— А ось знизу він сам підписав — „Івась В'юн”. — І що він вигадав? — замислився Юрко.

————— :: —————

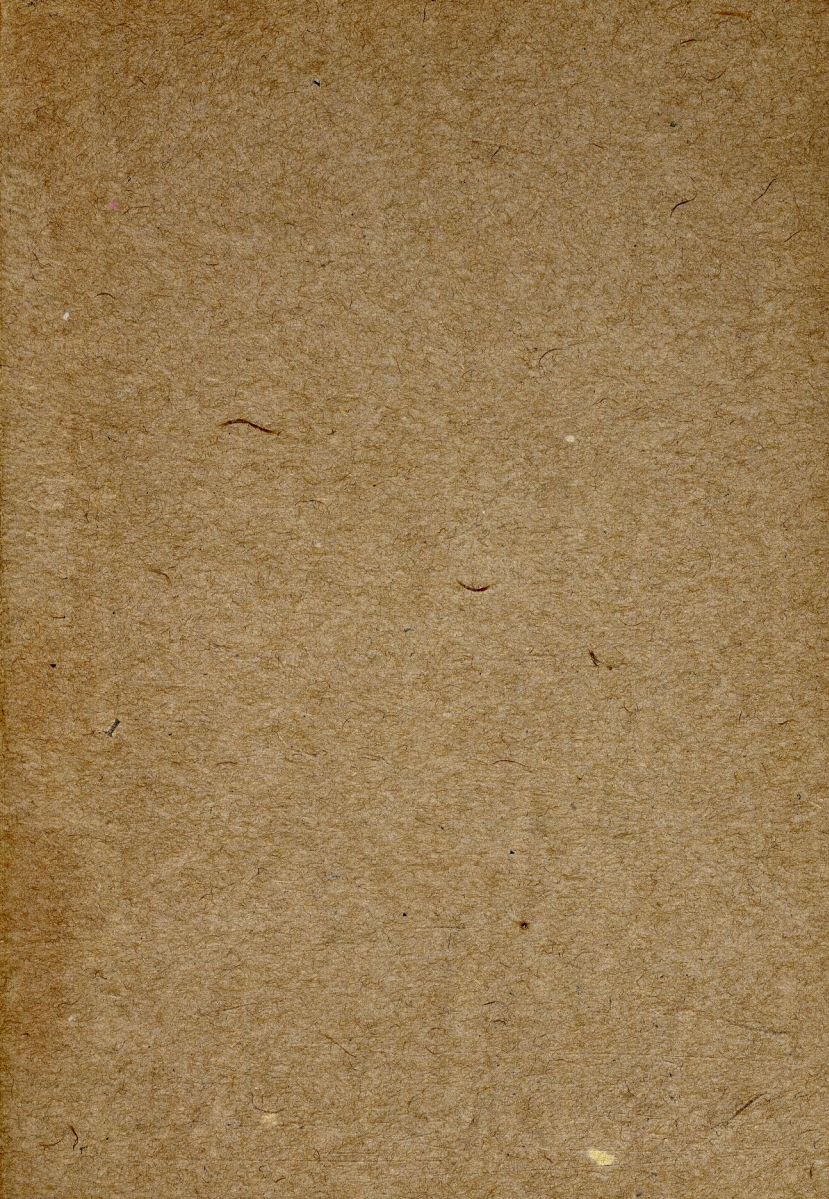
ЗМІСТ

I. Від'їзд	5
II. Плоти	13
III. Межигір'я	20
IV. Київ	33
V. „Мертве тіло”	42
VI. На Кончі	52
VII. Вночі	58
VIII. Шевченкова могила	66
IX. Зустріч	75
X. Страшна подія	81
XI. Зловили	84
XII. Дніпрельстан	96
XIII. Кінець	99

5172 ^{р/1}

010

86579/19

О. СТЕШЕНКО

ЯК
ЮРКО
ПОДОРОЖУВАВ
НА
ДНІПРОВІ
ПОРОГИ

